

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
«ΝΟΜΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΡΥΩΤΙΔΗ (Α.Μ. 7116Μ078)

**« ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ
ΕΛΛΑΔΑ. ΑΠΟ ΤΟ 1204 ΕΩΣ ΤΟ 1797. »**

Τριμελής Επιτροπή

**ΣΟΦΙΑ ΑΛΑΜ-ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ (Επιβλέπουσα) -ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΕΡΕΝΤΙΔΗΣ-
ΛΕΝΑ ΚΟΡΜΑ**

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017

Πίνακας περιεχομένων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΜΕΡΟΣ Α΄ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ	8
Ι) ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΙΙ) ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ	9
Α) Εκλογή και νομικό καθεστώς	9
Β) Οργάνωση των διοικήσεων	10
Γ) Τιτλοφόρηση	11
ΙΙΙ) ΟΙ ΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ	12
Α΄) Οι αξιωματούχοι στην Κωνσταντινούπολη	12
Β΄) Κρήτη	13
Γ΄) Μεθώνη και Κορώνη	15
Δ΄) Εύβοια	16
Ε΄) Πτελεός	17
ΣΤ΄) Κέρκυρα	17
Ζ΄) Πάργα	19
Η΄) Κεφαλονιά	19
Θ΄) Ζάκυνθος	20
Ι΄) Λευκάδα	20
ΙΑ΄) Ιθάκη	20
ΙΒ΄) Κήθυρα	21
ΙΓ΄) Παξοί	21
ΙΔ΄) Ναύπλιο	22
ΙΕ΄) Άργος	23
ΙΣΤ΄) Τήνος	23
ΙΖ΄) Ναύπακτος	24
ΙΗ΄) Β.Σποράδες	24
ΙΘ΄) Αίγινα	25
Κ΄) Μονεμβασιά	25

IV) Β' ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ	25
Α') Εισαγωγικά	25
Β') Πελοπόννησος	26
Γ') Πρέβεζα-Βόνιτσα	26
V) ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΕΣ	27
Α') Εισαγωγικά	27
Β') Οι σύνδικοι της Ανατολής	28
ΜΕΡΟΣ Β' ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΙΚΕΣ ΚΤΗΣΕΙΣ	29
Ι) Η ΤΟΠΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	29
Α') Γενικά	29
Β') Τα κοινοτικά συμβούλια	30
Γ') Τα κοινοτικά αξιώματα	30
ΙΙ) ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΙΚΕΣ ΚΤΗΣΕΙΣ	32
Α') Κρήτη	32
Β') Μεθώνη και Κορώνη	35
Γ') Εύβοια	36
Δ') Τήνος	37
Ε') Β.Σποράδες	39
ΣΤ') Κήθυρα	40
Ζ') Ναύπλιο	41
Η') Κέρκυρα	43
Θ') Ζάκυνθος - Κεφαλονιά	47
ΙΙΙ) ΤΟΠΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ	47
Α') Λευκάδα	47
Β') Πρέβεζα	49
Γ') Πελοπόννησος	49
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	51
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	56

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα τέλη του 12^{ου} αιώνα, η Βενετία ήταν ήδη μια υπολογίσιμη δύναμη στην ανατολική Μεσόγειο. Διέθετε έναν από τους μεγαλύτερους στόλους και ίσως τα καλύτερα ναυπηγεία της εποχής, δίχως όμως να έχει επιτύχει ακόμη τον απόλυτο έλεγχο της Αδριατικής. Ακόμη, οι ανταγωνισμοί ανάμεσα στην Βενετία και σε άλλες «ναυτικές δημοκρατίες» της Ιταλίας για τον έλεγχο των εμπορικών διαδρομών και κυρίως του Βυζαντινού εμπορίου, βρίσκονταν σε έξαρση. Υπό την ηγεσία του Enrico Dandolo, οι βενετοί είχαν καταφέρει να αποσπάσουν σημαντικά εμπορικά προνόμια από την Βυζαντινή αυτοκρατορία με τις συμφωνίες του 1187 και 1198¹. Η αμιγώς εμπορική ανάμειξη τους όμως στα τεκταινόμενα της ανατολής παρέμενε εξαρτημένη από την ρευστή πολιτική κατάσταση της αυτοκρατορίας. Για την βέλτιστη αξιοποίηση των εμπορικών στόχων της, η Βενετία στράφηκε προς την λύση μιας άμεσης επέμβασης².

Η ιστορική ευκαιρία παρουσιάστηκε με την Δ' σταυροφορία. Οι ηγεμόνες των σταυροφόρων προτίμησαν την από θαλάσσης μεταφορά του στρατεύματος στους Αγίους Τόπους και γι' αυτόν τον σκοπό σύναψαν συμφωνία με την Βενετία. Γρήγορα όμως προέκυψαν οικονομικές δυσκολίες με τους σταυροφόρους να μην μπορούν να συγκεντρώσουν το σύνολο του συμφωνηθέντος ποσού. Αυτή την κρίση εκμεταλλεύτηκε η Βενετία για την καθυπόταξη των πόλεων της Αδριατικής και σύντομα η ευκαιρία παρουσιάστηκε για την άμεση ανάμειξη με την πολιτική ζωή της Κωνσταντινουπόλεως. Ο πολυμήχανος Enrico Dandolo επεδίωξε και εκμεταλλεύτηκε την εκτροπή της σταυροφορίας και, σύντομα, οι βενετοί και οι Φράγκοι ηγεμόνες είχαν υπό τον έλεγχο τους την Βυζαντινή πρωτεύουσα.

Λίγες ημέρες μετά από την κατάκτηση της Πόλης, βενετοί και σταυροφόροι έφτασαν σε συνεννόηση σχετικά με τον κατακερματισμό και την μοιρασιά των βυζαντινών εδαφών. Το πρωτόκολλο συμφωνίας ονομάστηκε *Partitio terrarium*

¹ Πλακωτός Γιώργος, «Μεταξύ Ανατολής και Δύσης: η συγκρότηση της Βενετικής Αυτοκρατορίας», στο, Νερίνα Κισεόγλου-Ελένη Μαργαριτούλη (επιμ), *Ιστορία της Βενετίας και της βενετικής αυτοκρατορίας, 11^{ος}-18^{ος} αι. Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός*, ΣΕΑΒ, 2015, σ.39-73, σσ. 42-43.

² Τσικνάκης, Γ Κώστας, «Ο ελληνικός χώρος στην διάρκεια της βενετοκρατίας», στο, Δέσποινα Βλάσση-Αγγελική Τζαβάρα (επιμ), *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2 τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010 τομ Α', σ.21-72. σσ. 21.

Imperii Romaniae, από το οποίο η Γαληνοτάτη βγήκε εξαιρετικά ωφελημένη. Η Βενετία αποκόμιζε τα 3/8 των αυτοκρατορικών εδαφών, απέφευγε την υποτέλεια στον νέο Λατίνο αυτοκράτορα και επέτυχε την πλήρωση του Πατριαρχικού θρόνου από βενετό³. Η συνθήκη αυτή ανέτρεπε πλήρως τους μέχρι τότε συσχετισμούς δυνάμεων για την Βενετία, τοποθετώντας την στο προσκήνιο της ιστορίας και σε θέση ρυθμιστή στην ευρύτερη περιοχή.

Στον απόηχο της σταυροφορίας, η Βενετία έσπευσε να αξιοποιήσει τις περιοχές που εξασφάλιζε από την Partitio Romaniae. Πολλές όμως από τις περιοχές που της αναλογούσαν βρίσκονταν *de facto* σε εχθρικά ή ξένα χέρια. Έχοντας κυρίως εμπορικές επιδιώξεις, οι βενετοί αρκέστηκαν στην κατάληψη ορισμένων στρατηγικών τοποθεσιών χρησιμοποιώντας διπλωματικά τις υπόλοιπες αξιώσεις τους. Με την εκχώρηση περιοχών στους Φράγκους απέσπασαν σημαντικά εμπορικά προνόμια ενώ απέσπασαν την υποτέλεια πολλών τοπικών ηγεμονιών. Η Βενετία ήκμασε μέσω της εμπορικής πρωτοκαθεδρίας που απολάμβανε και επέκτεινε περαιτέρω τα εδάφη της στην Ρωμανία μόνο μετά από την σταδιακή παρακμή των λατινικών περιοχών. Η βενετική επέκταση στον ελλαδικό χώρο έφτασε στο αποκορύφωμα της με την οριστική κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1453.

Ήδη από τον 12^ο αιώνα το πολίτευμα της Βενετίας είχε πάρει δημοκρατική τροπή. Το αξίωμα του δόγη περιορίστηκε σε συμβολικό ενώ στο επίκεντρο της πολιτικής ζωής ήρθε το Μεγάλο Συμβούλιο (Maggior Consiglio). Οι εκτελεστικές αρμοδιότητες ασκούσαν από διάφορα συμβούλια και επιτροπές ενώ πολλές δικλίδες ασφαλείας εξασφάλιζαν την τήρηση της νομιμότητας. Τα ίδια γενικά χαρακτηριστικά εφάρμοσε η Βενετία όσον αφορά την διοίκηση των υπερπόντιων κτήσεων της. Τις κυβερνήσεις των περιοχών (τα *regimen*) αποτελούσαν αιρετοί, έμμισθοι αξιωματούχοι από την τάξη των πατρικίων. Οι αξιωματούχοι εκλέγονταν για ορισμένη θητεία και σχημάτιζαν συλλογικά όργανα, τα οποία λάμβαναν τις αποφάσεις κατά πλειοψηφία. Οι αρμοδιότητες των διοικητικών οργάνων ήταν αυστηρά προκαθορισμένες από τους νόμους και τυχόν παράβαση συνεπαγόταν με ενδεχόμενη σοβαρή τιμωρία.

Κατά την αρχική τους επέκταση στον ελλαδικό χώρο οι βενετοί ήρθαν αντιμέτωποι με τον εγχώριο ελληνικό πληθυσμό. Ειδικότερα στην Κρήτη, το τοπικό στοιχείο ξεσπούσε πολύ συχνά σε εξεγέρσεις κατά των καθολικών βενετών ενώ οι

³ Τσικνάκης, Γ Κώστας, ό.π, σ.23-24.

εξέχουσες κρητικές οικογένειες έβλεπαν τον αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης ως τον φυσικό τους ηγέτη. Το εκρηκτικό κλίμα των πρώτων δύο αιώνων καταλάγιασε με την σταδιακή παραχώρηση προνομίων και μετά την οριστική κατάλυση της αυτοκρατορίας οι σποραδικές εξεγέρσεις είχαν πλέον θρησκευτικό χαρακτήρα⁴. Η αντιμετώπιση του γηγενούς πληθυσμού από τους βενετούς κυρίαρχους μεταβλήθηκε σημαντικά από τις ιστορικές εξελίξεις. Στο ζενίθ της δύναμης της, η δημοκρατία αδιαφόρησε για την κατάσταση των κατοίκων, αποβλέποντας μονάχα στην κατοχή λιμανιών και φρουρίων για τις εμπορικές της ανάγκες. Με την διατήρηση υπεύθυνων και ευέλικτων διοικητικών οργάνων στις κτήσεις και με την επίτευξη μια σχετικής συναίνεσης από τους ντόπιους, το ενδιαφέρον της μητρόπολης ήταν στραμμένο στην θάλασσα. Η κατάσταση ανατράπηκε για την Γαληνοτάτη τον 16^ο αιώνα. Η ανακάλυψη της Αμερικής και ο περίπλους της Αφρικής άνοιξαν νέους εμπορικούς δρόμους ενώ πολεμικές συγκρούσεις στην ενδοχώρα και στην ανατολή αποδυνάμωσαν την Βενετία. Τομή για την στάση των βενετών αποτέλεσε ο τρίτος βενετοτουρκικός πόλεμος (1537-1540). Σε μια τριετία οι εδαφικές κτήσεις των βενετών μειώθηκαν δραματικά, γεγονός που αποδίδεται στην ναυτική υπεροπλία των τούρκων. Με την κυριαρχία της στην θάλασσα να αμφισβητείται και το εμπόριο να κλονίζεται η Βενετία άλλαξε πολιτική. Πάρθηκαν μέτρα για τον προσεταιρισμό των εγχώριων, δόθηκε βάση στα παράπονα των κατοίκων και ταυτόχρονα θεσπίστηκαν επιθεωρήσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς⁵.

Στις κτήσεις τους, οι βενετοί δεν επάνδρωσαν όλες τις διοικητικές βαθμίδες αλλά μόνο την ανώτερη. Αντίθετα, την άσκηση της τοπική αυτοδιοίκησης ανέλαβαν συσσωματώσεις των ντόπιων με την μορφή κοινοτήτων. Η κοινότητα ως θεσμικό όργανο είχε την μορφή συμβουλίου ή συνέλευσης, από την οποία οι εγχώριοι εξέλεγαν τους τοπικούς τους αξιωματούχους κατά το πρότυπο της μητρόπολης. Με αυτό τον τρόπο, η διοίκηση των ενετικών κτήσεων διακρίνεται σε δύο βαθμίδες την βενετική και την τοπική.

Στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας θα αναλύσω την σύσταση και το θεσμικό πλαίσιο της βενετικής διοίκησης στις διάφορες περιοχές της Ελλάδος. Μεγαλύτερη αναφορά θα γίνει στην λειτουργία των κυβερνητικών οργάνων και στα αξιώματα ευθύνης που η εκλογή τους αφορούσε μόνο τους ευγενείς. Δεν θα γίνει αντίστοιχη

⁴ Τσικνάκης, Γ Κώστας, ό.π, σ.32-34.

⁵ Στο ίδιο, σ.45.

αναφορά για κατώτερες θέσεις που προορίζονταν για την αστική τάξη των βενετών ενώ δεν θα γίνει καθόλου αναφορά στην θρησκευτική πολιτική ή στην λειτουργία των θρησκευτικών ιδρυμάτων. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, θα αναλύσω την σύσταση και την λειτουργία της τοπικής διοίκησης στις βενετοκρατούμενες περιοχές. Ως τοπική διοίκηση νοούνται πρωτίστως τα θεσμικά όργανα των εγχώριων με ενεργό ανάμειξη στην πολιτική ζωή και η ιστορική τους εξέλιξη. Επιπλέον, στο πλαίσιο της τοπικής διοίκησης εντάσσω τα αξιώματα και τα όργανα εκείνα που η συγκρότηση τους πέρασε σταδιακά από το βενετικό στο τοπικό επίπεδο. Ακόμη, ως τοπικά θα αναφερθούν τα αξιώματα, η ανάδειξη ελλήνων στα οποία ήταν πιθανή.

ΜΕΡΟΣ Α' ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Ι) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την διάρκεια της μακραίωνης βενετικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο μεγάλα τμήματα του τελευταίου βρέθηκαν κατά καιρούς υπό τον έλεγχο της Γαληνοτάτης. Η ύπαρξη ενετικών κτήσεων στην Ρωμανία παρουσιάζει αξιοσημείωτη ιστορική συνέχεια από την Δ' Σταυροφορία (1204) έως και την κατάλυση της από τα γαλλικά στρατεύματα του Ναπολέοντα (1797). Μέσα σε αυτό το διάστημα των πέντε αιώνων οι κτήσεις του βενετικού αποικιακού κράτους (Stato da Mar) αποτέλεσαν σημείο τριβής με άλλες δυνάμεις που εποφθαλμιούσαν την περιοχή και κυρίως με τους Οθωμανούς τούρκους στην ραγδαία επεκτατικότητα των οποίων στάθηκαν ως ανάχωμα. Κατά τους επτά Βενετοτουρκικούς πολέμους που διεξήχθησαν, σημειώθηκαν σημαντικές γεωγραφικές ανακατατάξεις με την Γαληνοτάτη άλλοτε να αναγκάζεται στην απώλεια περιοχών και άλλοτε να προχωρά σε απόκτηση νέων. Ως εκ τούτου σε κάποιες περιοχές η ενετική κυριαρχία κατέστη μακροχρόνια (π.χ Κρήτη 1204-1699, Κέρκυρα 1386-1797) ενώ σε άλλες υπήρξε βραχύβια (π.χ Ικαρία 1694-1695), ενώ συχνό είναι το φαινόμενο μια περιοχή να αλλάζει χέρια αρκετές φορές (π.χ Αθήνα 1395-1402, 1466, 1687-1688).

Οι βενετοί προέβησαν σε διοικητική και στρατιωτική οργάνωση των περιοχών που βρέθηκαν υπό τον έλεγχο τους, τοποθετώντας σε αυτές εκλεγμένους αξιωματούχους από την μητρόπολη. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός πολύπλοκου διοικητικού μηχανισμού που κατά την περίοδο της ακμής της Γαληνοτάτης έφτασε να καλύπτει ένα μεγάλο μέρος της ανατολικής μεσογείου. Το αποικιακό διοικητικό οικοδόμημα που δημιούργησαν οι βενετοί βασιζόταν στην εκλογή έμμισθων αξιωματούχων για περιορισμένη χρονικά θητεία, στη συγκρότηση συλλογικών οργάνων και στον αυστηρό μητροπολιτικό έλεγχο επί των κατά τόπους διοικητικών οργάνων⁶. Ήδη από την εποχή που ακολούθησε την Δ' σταυροφορία η, οι βενετοκρατούμενες περιοχές παρουσίαζαν μια πρώιμη γραφειοκρατικού τύπου οργάνωση φαινόμενο πρωτοφανές για την εποχή. Κατά το πρώτο μισό του 13^{ου} αιώνα, εποχής όπου στην υπόλοιπη

⁶Michela Dal Borgo, «Ανώτεροι αξιωματούχοι στη βενετική Ρωμανία (σχεδιάγραμμα)» μετάφραση Αμαλία Κολώνια, στο, Δέσποινα Βλάσση-Αγγελική Τζαβάρα (επίμ), *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2 τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010 τομ Α', σ. 73-81, σ. 74-76.

Ευρώπη μεσουρανούσε το φεουδαρχικό πρότυπο οργάνωσης, ο βενετός δούκας της Κρήτης ήταν έμμισθος υπάλληλος διετούς θητείας⁷. Η δημοκρατία του Αγίου Μάρκου προχώρησε αρκετές φορές σε αναδιάρθρωση ή/και αναπροσαρμογή του υπερπόντιου διοικητικού μηχανισμού της αλλά τα βασικά του χαρακτηριστικά παρέμειναν κατά κανόνα σταθερά.

II) ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ

A) Εκλογή και νομικό καθεστώς

Όλοι οι ανώτεροι αξιωματούχοι άνηκαν στην τάξη των ευγενών/πατρικίων και εκλέγονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο(Maggior Consiglio) κατόπιν προτάσεως της Συγκλήτου/Γερουσίας(Senato ή Consiglio dei Pregadi) εφόσον έχουν υπερβεί το 25^ο έτος, ενώ από το 1297 και μετά, θα έπρεπε να είναι μέλη του Μ. Συμβουλίου⁸. Η θητεία τους ήταν κατά κανόνα διετής αλλά μπορούσε να διαρκέσει περισσότερα χρόνια. Το εύρος των αρμοδιοτήτων τους ήταν αυστηρώς καθορισμένο από την εντολή (Comissio), ένα επίσημο έγγραφο, το οποίο λάμβαναν ανά χειρός από τον Δόγη πριν την αναχώρησή τους από την Βενετία. Στην εντολή αναφέρονταν λεπτομερώς τα καθήκοντα τους, τα εχέγγυα της αμεροληψίας τους καθώς και η πολιτική που αναμενόταν να ασκήσουν στον τόπο διορισμού τους. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους σε σχέση με την τοπική κοινωνία που έμελλε να διοικήσουν συνάγονταν από τις κεφαλαιώδεις τοπικές διατάξεις (Capitula), οι οποίες αποτελούσαν κάτι σαν καταστατικό χάρτη της εκάστοτε περιοχής⁹. Από την στιγμή της εκλογής τους στο αξίωμα η άρνηση ανάληψης του εκ μέρους του νεοεκλεγέντα επέσυρε βαριές, συνήθως χρηματικές, ποινές. Πλήθος μέτρων λαμβάνονταν για την διασφάλιση της αμεροληψίας του αξιωματούχου κατά την τέλεση των καθηκόντων του. Πάγια τέτοια μέτρα ήταν η απαγόρευση άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας στον τόπο διορισμού και η απαγόρευση απόκτησης οικονομικού συμφέροντος ενώ πολλές φορές απαγορευόταν να τον συνοδεύει η οικογένεια του

⁷ Διαλέτη Ανδρονίκη, «Κυβερνώντες και κυβερνώμενοι: ιδεολογία, πολιτική ισχύς και κοινωνικές ιεραρχίες στη μητρόπολη και στην αυτοκρατορία», στο, Νερίνα Κισεόγλου-Ελένη Μαργαριτούλη (επιμ), *Ιστορία της Βενετίας και της βενετικής αυτοκρατορίας, 11^{ος}-18^{ος} αι. Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός*, ΣΕΑΒ, 2015, σ. 74-110, σσ. 92-94.

⁸ Πανοπούλου Αγγελική, «Οι βενετοί και η ελληνική πραγματικότητα: Διοικητική, εκκλησιαστική, οικονομική οργάνωση», στο, Κωνσταντίνος Στάικος (επιμ), *Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού, Αρχαικά τεκμήρια*, Ίδρυμα ελληνικού πολιτισμού, 1993, σ.277-370, σ.284.

⁹ Πλουμίδης Γεώργιος, *Η βενετοκρατία στην ελληνική μεσόγειο*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, β' έκδοση, Ιωάννινα, 1993, σ. 54.

στη νέα του έδρα¹⁰. Στα επιφανέστερα δε αξιώματα τίθεντο περισσότεροι περιορισμοί όπως ο καθορισμός του ποσού που θα μπορεί να ξοδεύει ανά ημέρα¹¹. Ο κυβερνήτης δεν ασκούσε, άλλωστε, προσωπική εξουσία αλλά παρέμενε πάντοτε ο εκπρόσωπος της Βενετίας στην περιοχή μέσω του οποίου η μητρόπολη ασκούσε την αποτελεσματική διοίκηση. Για την διαφύλαξη λοιπόν της εικόνας της δημοκρατίας και για την έμπνευση στον ντόπιο πληθυσμό ενός αισθήματος σταθερής κεντρικής εξουσίας, ο βίος του κυβερνήτη θα έπρεπε να είναι υποδειγματικός. Μετά το πέρας της θητείας τους και την επιστροφή στην μητρόπολη, οι διατελέσαντες σε πόστο κυβερνήτη τίθεντο στη διάθεση της Συγκλήτου για χρονικό διάστημα ίσο με την διάρκεια της θητείας τους και κατά το οποίο απαγορευόταν η ανάληψη από αυτούς οποιουδήποτε δημοσίου αξιώματος (*contumacia/contumacia*)¹². Ο θεσμός της *contumacia* προβλέφθηκε ως μέτρο κατά της διαφθοράς και τηρήθηκε σχολαστικά από τις βενετικές αρχές.

B) Οργάνωση των διοικήσεων

Οι κυβερνήτες δεν διοικούσαν μόνοι τους αλλά συνοδεύονταν πάντα από δύο συμβούλους/παρέδρους (*Consilarii*), οι οποίοι εκλέγονταν κατά τον ίδιο τρόπο, μαζί με τους οποίους αποτελούσαν το τοπικό *Reggimento*, την κυβέρνηση δηλαδή της αποικίας. Το *reggimento* λάμβανε όλες τις αποφάσεις συλλογικά κατά πλειοψηφία ώστε με αυτό τον τρόπο να αποτρέπεται η συγκέντρωση της εξουσίας σε ένα άτομο αλλά και για τον καλύτερο έλεγχο των αξιωματούχων¹³. Μόνο στις μικρότερες γεωγραφικά και πληθυσμιακά περιοχές, όπως τα νησιά του Αιγαίου, οι τοπικοί ενετοί διοικητές, συνήθως ρέκτορες, ασκούσαν μόνοι τους το διοικητικό έργο. Παρέμεναν όμως υπόλογοι στο *regimen* κάποιας μεγαλύτερης και πιο οργανωμένης κτήσης. Ο αμοιβαίος έλεγχος των διοικητικών οργάνων αποτέλεσε πάγια πολιτική της Βενετίας στις κτήσεις της για την αποτροπή της δημιουργίας αυτονομιστικών τάσεων¹⁴. Εξάλλου γι' αυτό τον λόγο τα άτομα που εκλέγονταν για την στελέχωση της ανώτερης διοίκησης των επαρχιών έχαιραν εμπιστοσύνης από την μητρόπολη αλλά και παρέμεναν σε όλη την διάρκεια της θητείας τους εξαρτώμενοι από αυτήν. Τηρούσαν τακτικά αλληλογραφία με την Σύγκλητο (*dispacci*) , στην οποία ανέφεραν

¹⁰ Michela Dal Borgo, ό.π, σ.75.

¹¹ Πλουμίδης Γεώργιος, *Η βενετοκρατία...*, ό.π, σ.54-55.

¹² Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ. 286.

¹³ Στο ίδιο, σ.281.

¹⁴ Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ.57.

λεπτομερώς τα πεπραγμένα τους και λάμβαναν νέες οδηγίες για την δράση τους. Επίσης, κάθε κυβερνήτης, του οποίου η θητεία είχε λήξει, ήταν υποχρεωμένος μετά την επάνοδο του στην Βενετία και εντός 15 ημερών να συντάξει σχετική έκθεση (relazioni), με την οποία να πληροφορεί την σύγκλητο για την κατάσταση που επικρατεί στην περιοχή αλλά και να προτείνει μέτρα που κατά την γνώμη του θα διευκόλυναν την ενετική παρουσία στο μέλλον¹⁵. Η μητρόπολη τηρούσε επίσης αλληλογραφία με τους συμβούλους του κυβερνήτη αλλά και με κατώτερους αξιωματούχους. Έλεγχος επίσης ασκούταν στις κτήσεις με την μορφή τακτικών επιθεωρήσεων που λάμβαναν χώρα ανά διετία ή και εκτάκτως. Κατά την διάρκεια τους εξετάζονταν τα παράπονα των ντόπιων, αναθεωρούνταν δικαστικές αποφάσεις και γινόταν λογιστικός και δημοσιονομικός έλεγχος. Πάντως, παρά όλα τα μέτρα και τις προσπάθειες της μητρόπολης, κρούσματα κακοδιοίκησης και διαφθοράς ήταν συχνό φαινόμενο στις βενετοκρατούμενες περιοχές¹⁶.

Ο τίτλος του αξιωματούχου διέφερε ανάλογα με την σημασία της εκάστοτε κτήσης για τα βενετικά συμφέροντα, η οποία προσδιορίζεται συνήθως με βάση τα οικονομικά οφέλη και την γεωστρατηγική αξία της περιοχής. Οι κατά τόπους κυβερνήτες ασκούσαν και πολιτική και στρατιωτική εξουσία με μόνη την εξαίρεση της Κρήτης, για την οποία λόγος θα γίνει αναλυτικότερα παρακάτω¹⁷. Με τα συμφέροντα της να είναι σχεδόν αμιγώς εμπορικά, η Βενετία ενδιαφέρθηκε περισσότερο για την απόκτηση ναυστάθμων για τον ανεφοδιασμό του στόλου της και παραθαλασσίων οχυρών για τον έλεγχο των εμπορικών διαδρομών. Έτσι, όσον αφορά την διοικητική διάρθρωση των ενετικών κτήσεων στον ελλαδικό χώρο, παρατηρούμε έναν αριθμό σημαντικών, συνήθως μεγαλύτερων γεωγραφικά, αποικιών, στις οποίες συνήθως υπάγεται διοικητικά μια σειρά από μικρότερες κτήσεις ή/και φρουρία. Η διαφορά αυτή αντανακλάται τόσο στον τίτλο όσο και στις αρμοδιότητες του επικεφαλής αξιωματούχου της περιοχής.

Γ) Τίτλοφόρηση

Η διοίκηση της που εφάρμοσε η Βενετία στις περιοχές που βρέθηκαν υπό τον έλεγχο της, αν και διατήρησε πάντα ως πρότυπο το μητροπολιτικό σύστημα, δεν

¹⁵ Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ.284-286.

¹⁶ Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ.55.

¹⁷ Κουμανούδη Μαρίνα, *Στρατιωτικοποιώντας το Κράτος της Θάλασσας: Ο προνοητής και καπιτάνος της Μεθώνης (15ος αι.)*, σ.96-97.

εξελίχθηκε παντού με τον ίδιο τρόπο. Οι κατά τόπους διαφοροποιήσεις οφείλονται σε διάφορους παράγοντες όπως ο τρόπος προσάρτησης μιας περιοχής, το μέγεθος της, το προηγούμενο καθεστώς, η ευκολία εδραίωσης της βενετικής παρουσίας, η διάρκεια της και η αποδοχή από τον ντόπιο πληθυσμό των νέων κυριάρχων. Παρατηρούνται, με αυτό τον τρόπο, διαφορές στην εξέλιξη του βενετικού διοικητικού μηχανισμού στα νησιά του Ιονίου, στην Κρήτη και στα νησιά του Αιγαίου, διαφορές που είναι εμφανείς και από την τιτλοφόρηση του ανώτατου διοικητή. Έτσι, στα γεωγραφικά μεγαλύτερα νησιά του Ιονίου κυρίαρχο είναι το αξίωμα του προβλεπτή (*pronveditor*), στα μικρότερα νησιά του Αιγαίου και στις μικρότερες κτήσεις εν γένει διοικητής είναι συνήθως ένας ρέκτορας (*rettore*), στην Κρήτη υπάρχει δούκας, στην Κέρκυρα και την Εύβοια βάιλος (*baiulus*), ενώ στην Μεθώνη και την Κορώνη την διοίκηση ασκούν οι φρούραρχοι (*castellani*)¹⁸. Το Ναύπλιο αποτελεί ιδιάζουσα περίπτωση λόγω της συχνής αναδιάρθρωσης του τοπικού *regimen*, κάτι για το οποίο θα γίνει αναλυτικότερα λόγος παρακάτω. Στην συνέχεια θα αναφέρω τις κυριότερες βενετικές κτήσεις στον ελλαδικό χώρο, την σύσταση της ανώτατης διοίκησης σε αυτές και την εξέλιξη της καθώς και άλλους αξιωματούχους της Γαληνοτάτης που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον διοικητικό μηχανισμό του Κράτους της Θάλασσας.

III) ΟΙ ΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Α') Οι αξιωματούχοι στην Κωνσταντινούπολη

Κατά τα χρόνια που ακολούθησαν την Δ' Σταυροφορία ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της Γαληνοτάτης στην Ανατολή ήταν ο *podesta* ή ποτεστάτος της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος ήταν ο αρχηγός της εκεί βενετικής παροικίας και ιεραρχικά ανώτερος όλων των βενετών διοικητών της Ανατολής μέχρι την ανακατάληψη της Πόλης από τον αυτοκράτορα της Νίκαιας το 1261¹⁹. Το 1205, ένα χρόνο μετά από την κατάκτηση της Πόλης από τους σταυροφόρους, η βενετική παροικία εξέλεξε τον Μαρίνο Zeno ως *podesta* της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος αναγορεύθηκε «*Dei gratia Venetorum potestas in Romania, ejusdemque imperii quarte partis et dimidie dominator*». Ο Zeno για έναν χρόνο αποτελούσε τον ανώτατο άρχοντα των βενετών στην Ρωμανία και η εκλογή του από την παροικία της Πόλης αντί για την μητρόπολη δημιουργούσε ένα ανεπιθύμητο προηγούμενο για την

¹⁸ Michela Dal Borgo, ό.π, σ.74.

¹⁹ Πίνδη. Α. Α., *Ο θεσμός του βενετού βάιλου στην Οθωμανική αυτοκρατορία και οι βενετοτουρκικοί πόλεμοι (15^{ος}-18^{ος} αι.)*, Πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη, 2007, σ.9-11.

Βενετία. Πράγματι, από το 1206 ο podesta της Κωνσταντινούπολης αποστέλλεται εφεξής από την Βενετία και ορκίζεται πίστη στον δόγη εξασφαλίζοντας οριστικά την κυριαρχία του τελευταίου, ο οποίος τιτλοφορείται πλέον και «dominator quarte partis et dimidie totius imperii Romanie». Ο podesta παρέμενε εκπρόσωπος και ιεραρχικά ανώτερος όλων των ενετών στην ανατολή και πλαισιωνόταν στην αποστολή του από πολλούς κατώτερους αξιωματούχους, κυριότεροι εκ των οποίων ήταν: τρεις σύμβουλοι (consiglieri/conciliatores), πέντε δικαστές (iudices/giudici), ένας κριτής (avogadore del commune/advocator) καθώς και ταμίες (camerarii), χωροφύλακες (comestabuli) και ένας γενικός καπιτάνος (capitan generale)²⁰. Ο θεσμός του podesta στην Κωνσταντινούπολη λαμβάνει τέλος με την βυζαντινή ανακατάληψη της Πόλης το 1261 ενώ από το 1268 στην θέση του αναλαμβάνει βάιλος απεσταλμένος από την μητρόπολη, επιφορτισμένος με το δύσκολο καθήκον της εκπροσώπησης του βενετικού κράτους στην Βυζαντινή και μετέπειτα Οθωμανική πρωτεύουσα²¹. Ο θεσμός του βενετού βάιλου της Κωνσταντινούπολης παραμένει σε ισχύ μέχρι και την κατάλυση της βενετικής δημοκρατίας κάτι που καθιστά εμφανή τον σπουδαίο ρόλο που διαδραματίζει στην διαφύλαξη των συμφερόντων της Γαληνοτάτης.

Β') Κρήτη

Στην Κρήτη, η οποία αποτέλεσε ίσως την σημαντικότερη ενετική κτήση στην ανατολή, την κορυφή της διοικητικής πυραμίδας καταλάμβανε ο δούκας(duca) με τους δύο συμβούλους του ήδη από το 1204. Το αξίωμα του δούκα της Κρήτης (duca di Candia) αποτελεί μοναδικό φαινόμενο στις βενετοκρατούμενες περιοχές καθώς συναντάται μόνο εκεί και φανερώνει, μεταξύ άλλων, την ιδιαίτερη σημασία που είχε το νησί για τους βενετούς. Πράγματι, η διοικητική οργάνωση των κτήσεων της Γαληνοτάτης είχαν ως πρότυπο την αντίστοιχη της μητρόπολης, ωστόσο στην Κρήτη είναι εμφανής μια πλήρης σχεδόν αντιστοιχία σε όλο το φάσμα της δημόσιας διοίκησης²². Εξ' ου και ο τίτλος του δούκα είναι ο μόνος που εμφανίζει παραλληλισμό με τον τίτλο του δόγη (Doge). Ο δούκας είχε την έδρα του στον Χάνδακα, ο οποίος αποτέλεσε το διοικητικό κέντρο των βενετών στην Κρήτη, μέχρι και την πτώση του τελευταίου στους τούρκους το 1669. Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα το νησί χωρίζεται για την καλύτερη διοίκηση του σε τέσσερις διοικητικές περιφέρειες ή τεριτόρια (

²⁰ Michela Dal Borgo ,ό.π, σ.73.

²¹ Πίνδη. Α. Α, ό.π, σ.12.

²² Παπαδάκη Ασπασία, *Αξιώματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16ο και 17ο αιώνα, Κρητικά Χρονικά* 26 (1986), 99-136, σ.99.

territori) στις οποίες ανώτατοι αξιωματούχοι ήταν τρεις ρέκτορες (rettori) με έδρα την Σητεία, τα Χανιά και το Ρέθυμνο ενώ η περιοχή του Χάνδακα παρέμεινε υπό τον έλεγχο του δούκα²³. Ο δούκας παρέμενε ο ανώτατος άρχοντας του νησιού και ασκούσε την εποπτεία, συνήθως τυπική, του έργου των ρεκτόρων. Κατ' εξαίρεση στα Σφακιά υπήρχε έδρα προβλεπτή (pronveditor), οποίος εκλεγόταν από τις αρχές του Χάνδακα και ήταν βενετός ευγενής των Χανίων. Αυτό οφείλεται κυρίως στην ανάγκη των βενετών να διατηρούν αμεσότερο έλεγχο σε αυτή την περιοχή, οι κάτοικοι της οποίας ξεσπούσαν συχνά σε εξεγέρσεις . Μετά από την εξέγερση του Αγίου Τίτου (1363-1366) στο νησί τοποθετείται γενικός καπιτάνος (Capitano General) επιφορτισμένος με την αρχηγία του στρατού και υπεύθυνος για την εξωτερική και εσωτερική άμυνα της κτήσης²⁴. Με αυτόν τον τρόπο παρατηρείται πλέον διαχωρισμός στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας κάτι που δεν αποτελεί συχνό φαινόμενο στις βενετοκρατούμενες περιοχές. Έδρα του γενικού καπιτάνου ήταν ο Χάνδακας ενώ από τον 16^ο αιώνα και μετά αυτός αναλαμβάνει και καθήκοντα γενικής διοίκησης γεγονός που συμβάλει στον περιορισμό της εξουσίας του δούκα. Πρόσθετα, η εξουσίες του δούκα και του καπιτάνου περιστέλλονταν συχνά από την αποστολή επιθεωρητών από την μητρόπολη, αρχικά σε κρίσιμες καταστάσεις ενώ από το 1569 και μετά σε τακτική βάση²⁵. Εκτός από τις επιθεωρήσεις από τους σύνδικους ή τους ανακριτές (Sindici, Inquisitori) από την Βενετία αποστέλλοταν στο νησί, ανά διαστήματα, και Γενικός Προβλεπτής (Pronveditor General) με υπερεξουσίες. Λόγω της κομβικής της θέσης στο Κράτος της Θάλασσας η Κρήτη αποτέλεσε σημαντικό δίαυλο επικοινωνίας και ελέγχου με τις υπόλοιπες ενετικές κτήσεις. Μέσω της Μεγαλονήσου διαβιβάζονταν οι εντολές της Συγκλήτου προς την Κύπρο αλλά και στις υπόλοιπες περιοχές του Αιγαίου πελάγους²⁶. Στην Κρήτη υπάγονταν διοικητικά τα Κύθηρα έως το 1669, ενώ μετά από την απώλεια της Ευβοίας (1470) υπάχθηκαν σε αυτήν οι Βόρειες Σποράδες και η Τήνος.

²³ Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ. 281.

²⁴ Γάσπαρης Χαράλαμπος (1998). *Μητροπολιτική εξουσία και αξιωματούχοι των αποικιών: Ο καπιτάνος Κρήτης (14ος-15ος αι.)*. Byzantina Symmeikta, 12, 171-214. σ. 5-6.

²⁵ Παπαδάκη Ασπασία, ό.π, σ. 102-103.

²⁶ Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ.53.

Γ') Μεθώνη και Κορώνη

Η Μεθώνη και η Κορώνη αποτελούν ενετικές κτήσεις από το 1206 ενώ κατοχυρώνονται επίσημα στην βενετική επικράτεια με την συνθήκη της Σαπιέντζας(Sapientia)²⁷ το 1209. Την ανώτερη διοίκηση σε αμφότερα τα οχυρά αυτά λιμάνια αποτελούν οι φρούραρχοι ή καστελλάνοι (Castellani) με τους δύο συμβούλους τους²⁸. Ο φρούραρχος στο Κράτος της Θάλασσας ήταν κατά κανόνα κατώτερος αξιωματούχος και προοριζόταν για την φύλαξη των κάστρων η άλλων μικρών οχυρών οικισμών. Σε αντίθεση προς τον γενικό κανόνα, οι καστελλάνοι της Μεθώνης και της Κορώνης διέθεταν ευρείες διοικητικές και στρατιωτικές εξουσίες λόγω της σπουδαίας σημασίας των τοποθεσιών αυτών για την θαλάσσια πολιτική της Γαληνοτάτης²⁹. Το 1320 οι δύο περιοχές συνενώνονται σε μία ενιαία διοίκηση (regimen). Το 1420 προστίθεται διοικητικά στην καστελλανία της Μεθώνης στην ευρύτερη περιοχή η Πύλος ή Ναβαρίνο (Zonchio), οποία αποτελούσα έδρα ενός ρέκτορα³⁰. Μετά από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τον Μωάμεθ Β' (1453) ,και ιδιαίτερα μετά από την εισβολή του τελευταίου στην Πελοπόννησο το 1460, η Βενετία προχωρεί σε εκτεταμένη διοικητική αναδιοργάνωση τους Κράτους της Θάλασσας με στόχο την στρατιωτική και αμυντική οχύρωση των κτήσεων απέναντι στην επικείμενη οθωμανική εισβολή. Το 1461 προστίθεται στην διοίκηση των περιοχών ένας καπιτάνος (Capitano) με στρατιωτικές αλλά και κάποιες διοικητικές αρμοδιότητες. Μέχρι τότε η αποστολή καπιτάνου είχε έκτακτο χαρακτήρα και λάμβανε χώρα κατά τη διάρκεια κρίσιμων διαστημάτων. Μετά από το 1461 ο θεσμός μονιμοποιείται με αποτέλεσμα την αλλαγή στη σύσταση της ανώτερης διοίκησης. Συγκεκριμένα, μετά την άφιξη του καπιτάνου και του νέου καστελλάνου, ο προηγούμενος φρούραρχος και ένας σύμβουλος του θα αναχωρούσαν ενώ ο δεύτερος σύμβουλος θα παρέμενε αναλαμβάνοντας οικονομικά καθήκοντα (Camerarius). Με αυτό τον τρόπο το regimen στην Μεθώνη και την Κορώνη αποτελούνταν από τον καστελλάνο και τον καπιτάνο, οι οποίοι έπαιρναν από κοινού τις σημαντικές

²⁷ Η συμφωνία της Σαπιέντζας υπογράφηκε τον Ιούνιο του 1209 ανάμεσα στον Γοδεφρείδο Villehardouin και τον βενετό διοικητή Μεθώνης και Κορώνης Ραφαήλ Geno. Σύμφωνα με την συνθήκη οι βενετοί θα διατηρούσαν στην Πελοπόννησο μόνο τα δύο εν λόγω λιμάνια ενώ ως αντάλλαγμα κέρδισαν σημαντικά εμπορικά προνόμια στις φραγκοκρατούμενες περιοχές.

²⁸ Κουμανούδη Μαρίνα, ό.π, σ.104-106.

²⁹ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, Τσικνάκης Κώστας (επιμ), *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος - 18ος αιώνας) μια συνθετική προσέγγιση*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2008, σ.170-173

³⁰ Κουμανούδη Μαρίνα, ό.π, σ.111.

αποφάσεις, ενώ σε περίπτωση διαφωνίας δικαίωμα ψήφου είχε ο camerarius³¹. Η νέα αυτή δομή της διοίκησης παρέμεινε ,σχεδόν απρόσκοπτα, μέχρι την κατάληψη των κτήσεων από τους τούρκους το 1500 στα πλαίσια του Β' ενετοτουρκικού πολέμου.

Δ') Εύβοια

Η νήσος της Ευβοίας (Regno di Negroponte) τελούσε υπό ενετική επικυριαρχία ήδη από το 1209 και προσαρτάται πλήρως από την Βενετία το 1390 μετά από την έκλειψη και των τελευταίων φράγκων ευγενών³². Εκπρόσωπος της Γαληνοτάτης στο νησί από τις αρχές του 13^{ου} αιώνα είναι ο Βάιλος, ο οποίος από το 1369 προσαγορεύεται και καπιτάνος (baiulus e capitaneus), με έδρα την Χαλκίδα. Εκτός από τους δύο συμβούλους, η διοίκηση του νησιού αποτελείται επίσης από έναν διοικητή γαλέρας (Supracomito galee Nigropontis) με στρατιωτικά καθήκοντα κι έναν γραμματέα, ενώ το 1464 προστίθενται άλλοι τρεις³³. Μεγάλη ήταν η αξία της Εύβοιας για τους βενετούς, όχι τόσο για τα οικονομικά οφέλη από την εκμετάλλευση της όσο για την σπουδαία στρατηγική της θέση στον ελλαδικό χώρο που ,εκτός των άλλων, την καθιστούσε σταυροδρόμι για τον εμπορικό στόλο της Γαληνοτάτης. Το Negroponte αποτέλεσε διοικητικό κέντρο των κτήσεων της Βενετίας στην ευρύτερη περιοχή, στο regimen του οποίου υπάγονταν τα νησιά της Τήνου και της Μυκόνου στις Κυκλάδες, ο Πτελεός και το Γαρδίκι στα παράλια της Θεσσαλίας και οι Β. Σποράδες. Μάλιστα, τους ρέκτορες των ανωτέρω περιοχών πλην των Σποράδων διορίζε ο βάιλος της Χαλκίδας ενώ ο ίδιος, ως ανώτατο δικαιοδοτικό όργανο, εκδίκασε και τις εφέσεις που προέρχονταν από αυτές τις περιοχές. Η Εύβοια, επίσης, αποτελούσε το πιο σημαντικό ανάχωμα της Βενετίας ενάντια στην Τουρκική προέλαση και ήταν μεγάλη η μέριμνα που επέδειξε η μητρόπολη για την οχύρωση και τον εξοπλισμό της. Όταν άρχισε να διαφαίνεται η επικείμενη ρήξη με την οθωμανική αυτοκρατορία, μαζί με τον βάιλο τοποθετούταν κι ένας προβλεπτής (provveditor) με έκτακτες εξουσίες στο νησί για την προετοιμασία της άμυνας του³⁴. Εν τέλει, παρά την ηρωική άμυνα των υπερασπιστών της, η Χαλκίδα έπεσε το 1470 στον Μωάμεθ τον Πορθητή στο πλαίσιο του Α' ενετοτουρκικού πολέμου σηματοδοτώντας το τέλος

³¹ Κουμανούδη Μαρίνα, ό.π, σ.105-107.

³² Coureas Nicholas. (2008). *Cyprus and Euboea in the mid-Fourteenth Century*. Byzantina Symmeikta. 16. σ. 89.

³³ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.201.

³⁴ Miller William, *The latins in the Levant a history of Frankish Greece(1204-1566)*, E.P Dutton and Company, New York, 1908, σ.471-477.

του Regno di Negroponte και του βασικού πυλώνα της ενετικής παρουσίας στην περιοχή.

Ε') Πτελεός

Το παραθαλάσσιο φρούριο του Πτελεού στην Θεσσαλία κατελήφθη από τους βενετούς το 1322 με την άδεια του Βυζαντινού αυτοκράτορα. Ο διοικητής του Πτελεού εκλεγόταν από τον βάιλο και τους συμβούλους της Εύβοιας και έφερε τίτλο καστελάνου ή ρέκτορα. Στο έργο του τον βοηθούσε ένας γραμματέας, επίσης εκλεγμένος από το *regimen* της Χαλκίδας³⁵. Ο Πτελεός ακολούθησε την τύχη της Εύβοιας, από την οποία εξαρτάτο διοικητικά, και έπεσε στους Οθωμανούς το 1470.

ΣΤ') Κέρκυρα

Η Κέρκυρα περιήλθε στην κατοχή της Βενετίας το 1386, ύστερα από αίτημα των κατοίκων του νησιού, με την καταβολή τριάντα χιλιάδων χρυσών δουκάτων από την τελευταία στην οικογένεια των Ανδεγαυών προκατόχων³⁶. Οι κάτοικοι της Κέρκυρας έσπευσαν το επόμενο έτος να ορκιστούν πίστη στην Γαληνοτάτη Δημοκρατία με συμφωνία σε χρυσόβουλο (*Bolla d'Oro*) λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα φοροαπαλλαγές και διατήρηση των παλαιών τους συνηθειών και προνομίων³⁷. Στην κορυφή της διοίκησης του νησιού τοποθετήθηκε ένας ενετός βάιλος με πολιτικές, στρατιωτικές, δικαστικές αλλά και θρησκευτικές αρμοδιότητες³⁸. Διχογνωμίες παρατηρούνται για το εάν περιέβαλαν δύο σύμβουλοι τον βάιλο κατά τις πρώτες δεκαετίες της ενετικής κυριαρχίας ή αυτός αποτελούσε τον απόλυτο άρχοντα του νησιού μέχρι το 1420. Η άσκηση εξουσίας από έναν μόνο αξιωματούχο ήταν κάτι που απέφευγε συστηματικά η δημοκρατία στις κτήσεις της και εάν μια τέτοια εκτροπή όντως έλαβε χώρα, ίσως αυτή μπορεί να ερμηνευθεί μέσα από τις ιστορικές συνθήκες. Η κυριαρχία της Βενετίας στην Κέρκυρα αναγνωρίστηκε επίσημα από την Υψηλή Πύλη μόλις το 1419 ενώ κατά τα χρόνια που προηγήθηκαν ο κίνδυνος γενουάτικης εισβολής στο νησί ήταν καθόλα υπαρκτός στο πλαίσιο του οξυμένου ανταγωνισμού μεταξύ των δύο ναυτικών δημοκρατιών. Υπό την πίεση, λοιπόν, ενός καθεστώτος έκτακτης ανάγκης είναι πιθανόν οι ενετοί να μην προέβησαν στην τυπική στελέχωση του κερκυραϊκού *regimen* έως ότου αποσοβηθεί ο κίνδυνος απώλειας του

³⁵ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.174-175.

³⁶ Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ. 144.

³⁷ Διαλέτη Ανδρονίκη, ό.π, σ. 93.

³⁸ Πίνδη Α.Α, ό.π, σ.16-17.

νησιού. Η προσάρτηση της Κέρκυρας στο Κράτος της Θάλασσας αποτελούσε, εξάλλου, διακαή πόθο της δημοκρατίας λόγω της στρατηγικής σημασίας του νησιού για τον έλεγχο της Αδριατικής. Από το 1420 ,ή εξαρχής κατ'άλλους, τον βάιλο περιστοιχίζουν δύο καμερλέγχοι (Camerlenghi) με δικαστικά και ταμειακά κυρίως καθήκοντα, με τους οποίους απαρτίζεται το τοπικό *reggimento*. Την ίδια εποχή αποστέλλεται από την μητρόπολη στο νησί και ένας προβλεπτής-καπιτάνος (Provveditor e Capitaneus) με στρατιωτικές και δημοσιονομικές αρμοδιότητες³⁹. Στην διοίκηση της Κέρκυρας υπάγονταν οι Παξοί και οι ηπειρωτικές κτήσεις της Πάργας και του Βουθρωτού. Η εποπτεία σε αυτές της περιοχές άνηκε αρχικά στον βάιλο και μετέπειτα πέρασε στον προβλεπτή-καπιτάνο ενώ οι τοπικές τους αρχές εκλέγονταν από το συμβούλιο της Κέρκυρας. Την τοπική στρατιωτική διοίκηση ασκούσαν τρεις καστελλάνοι, δύο στην πόλη και ένας στο φρούριο του Αγγελόκαστρου⁴⁰. Αργότερα, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, τοποθετήθηκε στο νησί αξιωματούχος με τον τίτλο του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας (Provveditore Generale da Mar) ως ανώτατη διοικητική αρχή στο Ιόνιο με τριετή θητεία. Μετά από την απώλεια της Κρήτης το 1669 και την αντίστοιχη συρρίκνωση των ενετικών κτήσεων ο τίτλος μετετράπη σε αυτόν του Γενικού Προβλεπτή της Ανατολής (Provveditore General di Levante)⁴¹. Ο γενικός προβλεπτής θαλάσσης διατηρούσε πλήθος αρμοδιοτήτων όπως την αρχηγία του στόλου της δημοκρατίας ,την διοικητική εποπτεία των Ιονίων νήσων, την εκδίκαση υποθέσεων σε δεύτερο βαθμό καθώς και τον εντοπισμό και την απομάκρυνση των απειλών κατά του ενετικού κράτους. Μόνο σε περιόδους πολέμου ή εντάσεως την δικαιοδοσία του υπέρβαινε αυτή του Γενικού Καπιτάνου Θαλάσσης(Capitano General da Mar), αξίωμα το οποίο πολλές φορές αναλάμβανε ο ίδιος ο δόγης⁴². Προοδευτικά, ιδίως μετά την απώλεια της Κρήτης, το αξίωμα του γενικού προβλεπτή θαλάσσης/ανατολής αποτέλεσε την κορυφή της διοικητικής πυραμίδας του Κράτους της Θάλασσας και η εκλογή σε αυτό την ύψιστη τιμή για τους βενετούς ευγενείς. Σταδιακά, η εξουσία του βάιλου παραμερίστηκε με την άνοδο του γενικού προβλεπτή στο προσκήνιο και τα καθήκοντα του περιορίστηκαν κυρίως στην απονομή δικαιοσύνης⁴³. Οι ενετοί κατέβαλλαν μεγάλες προσπάθειες για την

³⁹ Λούντζης Ερμάννος, *Περι της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί ενετών*, ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ, Εν Αθήναις, 1856, σ.2-5-Γασπαρινάτος Γ. Σπύρος, *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου πελάγους*, Αθήνα, 2009, σ.101-102.

⁴⁰ Πλουμίδης Γεώργιος, *ό.π.*, σ.58.

⁴¹ Λούντζης Ερμάννος, *ό.π.*, σ.4.

⁴² Γασπαρινάτος Γ. Σπύρος, *ό.π.*, σ.104-105.

⁴³ Λούντζης Ερμάννος, *ό.π.*, σ.2-3.

οχύρωση του νησιού με αποτέλεσμα η Κέρκυρα να αντέξει και στις πέντε τουρκικές πολιορκίες (1430, 1537, 1571, 1573, 1716). Το νησί των Φαιάκων παρέμεινε στην κατοχή της Βενετίας απρόσκοπτα μέχρι και την κατάλυση της δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου το 1797 γεγονός που καθιστά την ενετική παρουσία στο νησί την δεύτερη πιο μακράιωνη, μετά την Κρήτη, σε περιοχή του ελλαδικού χώρου.

Ζ') Πάργα

Η Πάργα εισήλθε στην βενετική επικράτεια το 1401 μετά από αίτημα των κατοίκων της. Ο διοικητής της Πάργας εκλεγόταν από το συμβούλιο της Κέρκυρα για θητεία ενός έτους μετά την εκπνοή της οποίας δεσμευόταν για δεκαετή αποχή από το ίδιο αξίωμα. Ο κυβερνήτης εκδίκασε υποθέσεις αξίας έως 28 δουκάτων και ήπιες ποινικές υποθέσεις ενώ οι σοβαρότερες εκδικάζονταν στην Κέρκυρα. Ο γραμματέας του κυβερνήτη εκλεγόταν από την τοπική κοινότητα⁴⁴. Η Πάργα, ως εξάρτημα της Κερκύρας, παρέμεινε βενετική κτήση μέχρι το 1797.

Η') Κεφαλονιά

Η Κεφαλονιά προσαρτάται οριστικά από την Βενετία εν έτει 1500 στο πλαίσιο του δεύτερου ενετοτουρκικού πολέμου ενώ είχε προηγηθεί μια βραχυχρόνια ενετική παρουσία στο νησί το διάστημα 1483-1485. Το regimen απαρτιζόταν, κατά το τυπικό σχήμα των ιονίων νήσων, από έναν προβλεπτή στην κορυφή περιστοιχιζόμενο από δύο συμβούλους και ένα γραμματέα⁴⁵. Τον στρατιωτικό έλεγχο στο νησί ασκούσε ένας φρούραρχος και ένας καπιτάνος, η θέση του οποίου καταργήθηκε το 1517⁴⁶. Πρωτεύουσα του νησιού για το μεγαλύτερο διάστημα ήταν το κάστρο του Αγ. Γεωργίου και μεταφέρεται στο Αργοστόλι μόλις το 1757. Οι βενετοί προτίμησαν να διατηρήσουν την πρωτεύουσα σε οχυρό σημείο καθώς το νησί μαστιζόταν από συχνές τουρκικές επιδρομές, κατά τις οποίες εξανδραποδίστηκαν χιλιάδες κεφαλλονίτες. Στην Κεφαλονιά υπαγόταν διοικητικά το γειτονικό νησί της Ιθάκης. Η βενετική κυριαρχία στο νησί τελειώνει οριστικά το 1797 με την κατάλυση της δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου.

⁴⁴ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.40-41.

⁴⁵ Στο ίδιο, σ.56-57.

⁴⁶ Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ.59.

Θ') Ζάκυνθος

Η Ζάκυνθος περνά στην βενετική επικράτεια το 1484 με την υποχρέωση ετήσιας καταβολής στον σουλτάνο του ποσού των 500 χρυσών δουκάτων. Η υποχρέωση αυτή παρέμεινε μέχρι την συνθήκη του Καρλόβιτς⁴⁷ (1699) οπότε η Βενετία απαλλάσσεται από την πληρωμή του ποσού⁴⁸. Η ανώτατη διοίκηση του νησιού αποτελούταν από έναν βενετό προβλεπτή και τους δύο συμβούλους του ενώ με τον έλεγχο του στρατεύματος ήταν επιφορτισμένοι δύο διοικητές (καπιτάνοι). Κατά την περίοδο της ενετοκρατίας το νησί ταλανίστηκε, εκτός από τουρκικές επιδρομές, από πολλές κοινωνικές συγκρούσεις και εξεγέρσεις. Η περίοδος της ενετικής κυριαρχίας στο νησί διήρκησε μέχρι το 1797.

Ι') Λευκάδα

Η Λευκάδα (Santa Maura), μετά από μία πρόσκαιρη κατάληψη από τους βενετούς (1502-1503), περνά οριστικά στον έλεγχο της Γαληνοτάτης το 1684 ως αποτέλεσμα της εκστρατείας του Φραγκίσκου Μοροζίνι. Ανώτατες διοικητικές αρχές στο νησί ήταν ο τακτικός (provveditor ordinario) και ο έκτακτος προβλεπτής (provveditor extraordinario). Ο έκτακτος προβλεπτής ασκούσε πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά καθήκοντα ενώ στην εποπτεία του υπάγονταν οι διοικητές των ηπειρωτικών κτήσεων της Πρέβεζας και της Βόνιτσας καθώς και η δράση του τακτικού προβλεπτή. Η θητεία του εκτάκτου προβλεπτή ήταν τριετής ενώ του τακτικού διετής. Ο τακτικός προβλεπτής ήταν επιφορτισμένος κατά κύριο λόγο με δικαστικά καθήκοντα, όπως η επίλυση διαφορών και ποινικών υποθέσεων των κατοίκων του νησιού. Διαφορές ντόπιων Λευκαδιτών με ξένους ή με κατοίκους άλλων νήσων εκδικάζονταν από τον έκτακτο προβλεπτή⁴⁹. Το νησί ακολούθησε την τύχη της Βενετίας μέχρι και το 1797.

ΙΑ') Ιθάκη

Η Ιθάκη εισήρθε στο Κράτος της Θάλασσας μαζί με την Κεφαλονιά, από τις αρχές της οποίας καθοριζόταν ο επικεφαλής του νησιού. Έως το 1563 ο ανώτατος διοικητής είναι βενετός ευγενής τον οποίο πλαισιώναν δύο ιθακήσιοι δημογέροντες. Έπειτα,

⁴⁷ Με την συνθήκη του Κάρλοβιτς τερματίζεται ο έκτος ενετοτουρκικός πόλεμος (1684-1699), με την Βενετία να προσαρτά σημαντικά εδάφη στον ελλαδικό χώρο, όπως την Πελοπόννησο την Αίγινα και την Λευκάδα.

⁴⁸ Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ.140.

⁴⁹ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.76-79 - Γασπαρινάτος Γ. Σπύρος, ό.π, σ.113-114.

κατόπιν αιτήματος των κατοίκων της Ιθάκης, διοικητής αναλαμβάνει κεφαλήνιος ευγενής εκλεγμένος από το συμβούλιο της Κεφαλονιάς και εγκεκριμένος από τον προβλεπτή της. Το 1697 παύει οριστικά η εκλογή ευγενή και η διοίκηση περνά εξ ολοκλήρου στους Ιθακήσιους δημογέροντες, υπό την εποπτεία των ενετικών αρχών της Κεφαλονιάς.

ΙΒ')Κήθυρα

Τα Κήθυρα, έως το 1363, άνηκαν στην βενετική οικογένεια των Venier. Κατά την εξέγερση του Αγίου Τίτου στην Κρήτη (1363-1364), οι Venier τάχθηκαν υπέρ των στασιαστών με αποτέλεσμα η Βενετία να προχωρήσει στην ενσωμάτωση των Κηθύρων στην επικράτεια της και στην απομάκρυνση των Venier από το νησί. Λίγα χρόνια αργότερα, μέσα σε μια ευρύτερη πολιτική εξομάλυνσης, αριστοκρατική βενετική οικογένεια επανήλθε στο νησί. Τα Κήθυρα αποκτούν οργανωμένη βενετική διοίκηση το 1530 και διοικητής αναλαμβάνει ενετός προβλεπτής εκτελών και χρέη καστελάνου (pronveditor e castellan). Η εκλογή του προβλεπτή, σύμφωνα με τον Λούντζη και την Παπαδία-Λάλα, γινόταν τυπικά από την μητρόπολη ενώ η Πανοπούλου αναφέρει ότι ο προβλεπτής εκλεγόταν από τον δούκα και τους συμβούλους της Κρήτης⁵⁰. Προσωπικά βρίσκω την πρώτη άποψη πιο πιθανή. Το νησί υπαγόταν διοικητικά στην Κρήτη, με την απώλεια της οποίας το 1669 περνά στην εποπτεία του γενικού προβλεπτή της ανατολής. Στο διάστημα της δεύτερης ενετοκρατίας (1684-1715) το νησί περνά πρόσκαιρα υπό την επίβλεψη των ενετικών αρχών της Πελοποννήσου για να επανέρθει μόνιμα υπό την διοίκηση των ιονίων νήσων μετά την απώλεια του Μοριά. Με εξαίρεση μια βραχύχρονη τούρκικη κατοχή (1715-1718), το νησί παρέμεινε ενετική κτήση έως το 1797.

ΙΓ')Παξοί

Οι Παξοί εισήρθαν στο βενετικό κράτος μαζί με την Κέρκυρα ως εξάρτημα αυτής και από την οποία εξαρτώντο διοικητικά. Τα νησιά τελούσαν υπό την εποπτεία του προβλεπτή καπιτάνου της Κέρκυρας. Αυτός διορίζε συχνά τοποτηρητή του στους

⁵⁰ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.86-89 - Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ.283 - Παπαδία-λάλα Αναστασία, ό.π, σ. 258-259.

Παξούς με τον τίτλο του καπιτάνου, τα καθήκοντα του οποίου περιορίζονταν στην αστυνόμευση και στην εκδίκαση μικρών διαφορών⁵¹.

ΙΔ') Ναύπλιο

Το Ναύπλιο γίνεται βενετική κτήση το 1388, έπειτα από κενό εξουσίας στην περιοχή και κατόπιν σχετικών αιτήσεων των κατοίκων του⁵². Η θέση του διοικητή γνώρισε αρκετές αλλαγές της πόλης γνώρισε πολλές αλλαγές κατά το διάστημα της ενετοκρατίας. Ο πρώτος διοικητής που καταφτάνει στο Ναύπλιο το 1389 τιτλοφορείται προβλεπτής (provisor) ενώ από το ίδιο κιόλας έτος διορίζεται νέος κυβερνήτης από την μητρόπολη με τον τίτλο του ποτεστάτου και καπιτάνου (potestas et capitaneus), ο οποίος παρέμεινε ο τίτλος του διοικητή μέχρι και το 1461. Το 1465 και το 1468 εκλέγονται για το Ναύπλιο δύο κυβερνήτες, με τον ένα να τιτλοφορείται ρέκτορας (rector) και τον άλλο ποτεστάτος (potestas). Για το διάστημα που ακολουθεί (1470-1490), ο κυβερνήτης εκλέγεται, εκ νέου, ως προβλεπτής. Από το 1493 μέχρι το 1516 αποστέλλονται συστηματικά δύο διοικητές, ένας ρέκτορας-προβλεπτής (rector-provisor) και ένας καπιτάνος-προβλεπτής (capitaneus-provisor) με τον δεύτερο να έχει στρατιωτικά κυρίως καθήκοντα⁵³. Η Βενετία προχώρησε στην αποστολή δύο κυβερνητών με διακριτές αρμοδιότητες αποβλέποντας στην καλύτερη και πιο αποτελεσματική διοίκηση. Ο δισμός στην κεφαλή της διοίκησης, αντί να αποφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, προκάλεσε περισσότερη σύγχυση, κι έτσι από το 1519 επαναφέρεται ο θεσμός του ενός διοικητή. Από το 1519 έως το 1536 ο κυβερνήτης τιτλοφορείται βάιλος και καπιτάνος (baylus et capitaneus) ενώ οι δύο τελευταίοι διοικητές της πόλης το διάστημα 1536-1540, εκλέγονταν με τον τίτλο του βάιλου και προνοητή (baylus et provveditor). Οι διοικητές του Ναυπλίου περιβάλλονταν, όπως συνήθως συνέβαινε, από δύο συμβούλους (consiglieri) με τους οποίους σχημάτιζαν το regimen δηλαδή την ανώτατη διοίκηση. Στην πόλη του Ναυπλίου έδραζαν και δύο φρούραρχοι, ο καστελάνος της πόλης (castellan) και ο καστελάνος του νησιού στο σημερινό μπούρτζι (castellan del scoglia). Μεταξύ των δύο ανώτερος ήταν ο καστελάνος της πόλης. Στις αρμοδιότητες των φρουράρχων, εκτός από την φροντίδα των κάστρων και των φυλακών, ενέπιπτε η αστυνόμευση της

⁵¹ Στο ίδιο, σ.83 - Γασπαρινάτος Γ. Σπύρος, ό.π, σ.115.

⁵² Κονδύλης Θάνος, *Το Ναύπλιο και η Βενετία (1388-1540)*, Εκδόσεις Ταμβός, Αθήνα, 2005, σ.21-23.

⁵³ Στο ίδιο, σ.43-46.

πόλης, η εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων καθώς και αγορανομικά καθήκοντα⁵⁴. Το Ναύπλιο παραδόθηκε, κατόπιν συμφωνίας, στους Οθωμανούς το 1540 στα πλαίσια του γ' ενετοτουρκικού πολέμου.

ΙΕ') Άργος

Το Άργος περιήλθε στην βενετική επικράτεια το 1394. Η διοίκηση έδρευε στο κάστρο της Λάρισσας με επικεφαλής τον ποτεστάτο και καπιτάνο (potestas et capitaneus), ο οποίος προσαγορεύεται και ρέκτορας (rector). Τον διοικητή συνόδευαν ένας γραμματέας και ένας υπεύθυνος για τα οικονομικά (massarius) καθώς και δύο καστελάνοι επιφορτισμένοι με την φροντίδα των οχυρών⁵⁵. Η ενετοκρατία στο Άργος έλαβε τέλος το 1464, οπότε καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς.

ΙΣΤ') Τήνος

Η Τήνος άνηκε στην βενετική οικογένεια των Ghisi μέχρι το 1390, οπότε και ο τελευταίος δυνάστης του νησιού κληροδότησε την Τήνο στην Βενετία⁵⁶. Η Γαληνοτάτη δεν προχώρησε στην ένταξη του νησιού στον διοικητικό μηχανισμό της, αντίθετα για 40 περίπου χρόνια νοίκιαζε την εκμετάλλευση του νησιού σε διάφορους ευγενείς, οι οποίοι ως αντάλλαγμα όφειλαν να καταβάλουν ένα ποσό στην Βενετία και να υπακούν στις διαταγές της μητρόπολης⁵⁷. Μετά από παράπονα των κατοίκων για κακομεταχείριση και αιτήματα αυτών να υπαχθούν στο Κράτος της Θάλασσας, το νησί προσαρτάται πλήρως και ο πρώτος βενετός κυβερνήτης αποστέλλεται περί το 1430. Ο ανώτερος διοικητής του νησιού ήταν ο ρέκτορας, στην δικαιοδοσία του οποίου υπαγόταν και η Μύκονος (rettore di Tine e Micone) καθώς αυτά τα νησιά αποτελούσαν ενιαία διοίκηση. Ο ρέκτορας συγκέντρωνε στο πρόσωπο του σημαντικές πολιτικές, οικονομικές και δικαστικές εξουσίες καθώς τα υπόλοιπα κατώτερα αξιώματα στελεχώνονταν κυρίως από τον ντόπιο πληθυσμό⁵⁸. Βενετός ευγενής από την μητρόπολη κατείχε το αξίωμα του καστελάνου και την μέριμνα για την οχύρωση και την άμυνα του νησιού. Η Τήνος και η Μύκονος υπάγονταν αρχικά στον βενετό βάλιο της Εύβοιας και μετά την απώλεια αυτής στην διοίκηση της Κρήτης. Η Μύκονος έπεσε στους Οθωμανούς το 1537 ενώ η Τήνος παρέμεινε

⁵⁴ Στο ίδιο, σ.48-49.

⁵⁵ - Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.178.

⁵⁶ Καιροφύλας Κώστας, *Ιστορικά Σελίδες Τήνου - Φραγκοκρατία, Βενετοκρατία, Τουρκοκρατία 1207-1821*, Εκδότης Ιωάννης Δ. Κολλάρος & Σια, Αθήναι, 1930, σ.56.

⁵⁷ Καιροφύλας Κώστας, ό.π, σ. 58-60.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 64-65.

ενετική κτήση και μετά την πτώση του χάνδακα το 1669. Το νησί καταλαμβάνουν οι Τούρκοι το 1715 και μαζί του σβήνει οριστικά η βενετική παρουσία στο Αιγαίο.

ΙΖ') Ναύπακτος

Η Ναύπακτος γνώρισε μια πρόσκαιρη βενετική κυριαρχία ως απόρροια της Δ σταυροφορίας (1204-1211) αλλά σύντομα πέρασε στο Δεσποτάτο της Ηπείρου και έκτοτε άλλαξε πολλές φορές κατόχους. Οι βενετοί καταφέρνουν τελικά να προσαρτήσουν την πόλη το 1407 από τον αλβανό κάτοχο της Παύλο Μπούα Σπάτα. Σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή η Βενετία αγόρασε την Ναύπακτο από τον Σπάτα. Μια άλλη εκδοχή όμως θέλει τους βενετούς να παγιδεύουν τον Σπάτα και να αποσπούν από αυτόν την πόλη μέσω εκβιασμού⁵⁹. Ανώτατος διοικητής στην περιοχή ορίστηκε βενετός ευγενής με τον τίτλο του ρέκτορα και από το 1470 του προνοητή. Από την μητρόπολη αποστέλλονταν επίσης ένας καμερλέγκος (camerlengo) υπεύθυνος για τα οικονομικά, ένας ελεγκτής και οικονομικός σύμβουλος του διοικητή (scontrus et collateralis camere), ένας γραμματέας, ένας καστελάνος και γραφείς⁶⁰. Οι αρχές της Ναυπάκτου επιτηρούντο από τον βάιλο της Κέρκυρας με την εξαίρεση του μικρού διαστήματος κατά το οποίο οι βενετοί ήλεγχαν την Πάτρα. Η Ναύπακτος παρέμεινε ενετική για 93 χρόνια και έπεσε στους Οθωμανούς το 1499.

ΙΗ') Β. Σποράδες

Τα νησιά των Β. Σποράδων: Σκύρος, Σκόπελος και Σκιάθος γίνονται τμήμα του Stato da Mar το 1453. Τα νησιά αποτελούσαν τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μετά από την κατάλυση της οποίας με την άλωση της Κωνσταντινούπολης, βρέθηκαν ανυπεράσπιστα απέναντι στους πειρατές που μάστιζαν το Αιγαίο. Οι κάτοικοι των Σποράδων απεύθυναν αίτημα για την υπαγωγή τους στον βενετικό έλεγχο και οι ενετοί, φοβούμενοι την επέκταση της Γένοβας στην περιοχή, προχώρησαν το ίδιο έτος στην προσάρτηση των νήσων⁶¹. Για την διοίκηση των νησιών απεστάλησαν από την Βενετία δύο ρέκτορες (rettori), ένας στην Σκύρο και ένας για την Σκιάθο και την Σκόπελο. Οι ρέκτορες συγκέντρωναν την πολιτική και στρατιωτική εξουσία στις περιοχές υπό τον έλεγχο τους ασκώντας παράλληλα καθήκοντα οικονομικής

⁵⁹ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.219.

⁶⁰ Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ. 282 - Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.219-221.

⁶¹ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.237-239.

διαχείρισης, απονομής δικαιοσύνης, διαφύλαξης της ειρήνης και προστασίας των περιοχών απέναντι σε ξένη επιβουλή. Στο έργο τους υποβοηθούνταν μόνο από έναν γραφέα⁶². Οι Β. Σποράδες εξαρτώντο διοικητικά από τον βάιλο της Εύβοιας και μετά το 1470 από την διοίκηση του Ναυπλίου. Τα νησιά κατελήφθησαν από τους Οθωμανούς το 1537-8.

ΙΘ') Αίγινα

Η Αίγινα άνηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα στον λατινικό οίκο των Καοπένα (Canorenna), από τους οποίους κληροδοτείται στην Βενετία το 1451 κατ εφαρμογή συμφωνίας που είχε προηγηθεί το 1425. Ανώτατος διοικητής του νησιού ήταν ένας ρέκτορας με πολύ ευρύ πεδίο αρμοδιοτήτων. Η Αίγινα υπαγόταν διοικητικά στο Ναύπλιο μέχρι και την κατάκτηση της από τους Τούρκους το 1537⁶³.

Κ') Μονεμβασιά

Η Μονεμβασιά περνά στην βενετική κυριαρχία το 1463 μετά από αίτημα των κατοίκων της για την προστασία της Γαληνοτάτης. Το έργο της διοίκησης ασκούσε βενετός αξιωματούχος με τον τίτλο του ποτεστάτου/ρέκτορα (podesta/rector), ο οποίος πληρωνόταν από το ταμείο του Χάνδακα καθώς η Μονεμβασιά υπαγόταν στην δικαιοδοσία της Κρήτης. Ο ποτεστάτος περιβαλλόταν από κάποιους κατώτερους αξιωματούχους όπως τον γραμματέα (cancellier) και τον γαστάλδο (gastaldi)⁶⁴. Η Μονεμβασιά παραδόθηκε στους τούρκους το 1540.

IV) Β' ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Α') Εισαγωγικά

Με τον όρο δεύτερη ενετοκρατία εννοούμε το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο η Βενετία καταλαμβάνει από τους Τούρκους σημαντικά εδάφη στον ελλαδικό χώρο, ως αποτέλεσμα των εκστρατειών του Φραγκίσκου Morosini (1685,1686,1687). Τα πιο σημαντικά εδαφικά κέρδη της δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου κατά την διάρκεια του έκτου ενετοτουρκικού πολέμου (1684-1699) ήταν η

⁶² MagLaque Erin, *Humanism and Colonial Governance in the Venetian Agean: The Case of Giovanni Bembo*, Journal of early modern history 19 (2015) 45-70, σ.46.

⁶³ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.230-233.

⁶⁴ Miller William, ό.π, σ.466 - Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.247.

Πελοπόννησος και η Λευκάδα στα Επτάνησα με τα ηπειρωτικά εξαρτήματα της Πρέβεζα και Βόνιτσα. Η κτήση των εδαφών αυτών επισημοποιείται με την συνθήκη του Καρλόβιτς το 1699.

Β') Πελοπόννησος

Η Πελοπόννησος ή αλλιώς το «βασίλειο του Μορέως» (Regno di/della Morea) διαιρέθηκε διοικητικά από τους βενετούς σε τέσσερις επαρχίες (provincie). Αυτές διακρίνονται στις εξής: στην επαρχία της Ρωμανίας (provincia di Romania) με πρωτεύουσα το Ναύπλιο, την επαρχία της Αχαΐας (provincia di Achaia) με πρωτεύουσα την Πάτρα, την επαρχία της Μεσσηνίας (provincia di Messenia) με πρωτεύουσα το Νέο Ναβαρίνο και στην επαρχία της Λακωνίας (provincia di Laconia) με πρωτεύουσα την Μονεμβασιά⁶⁵. Σε κάθε περιφέρεια τοποθετούταν τρεις βενετοί αξιωματούχοι, επιφορτισμένοι με το έργο της διοίκησης. Συγκεκριμένα, ένας προβλεπτής (pronveditore) με στρατιωτικά και πολιτικά καθήκοντα, ένας ρέκτορας αρμόδιος για την απονομή δικαιοσύνης και ένας ταμίας/καμερλέγκος (camerlingo) υπεύθυνος για την οικονομική διαχείριση. Ανώτερος διοικητής όλης της Πελοποννήσου ορίστηκε ο γενικός προβλεπτής (pronveditore general) με έδρα το Ναύπλιο, το οποίο αποτελούσε και την πρωτεύουσα του «Regno di Morea»⁶⁶. Η Πελοπόννησος δεν έμεινε για πολύ καιρό σε βενετικά χέρια αλλά κατελήφθη εκ νέου από τους Τούρκους κατά τον έβδομο και τελευταίο ενετοτουρκικό πόλεμο (1714-1718).

Γ') Πρέβεζα-Βόνιτσα

Στην Πρέβεζα και την Βόνιτσα, ανώτερος διοικητής διατέλεσε βενετός αξιωματούχος που έφερε τον τίτλο του προβλεπτή. Ο προβλεπτής ασκούσε πολιτικά, δικαστικά και στρατιωτικά καθήκοντα ενώ στο έργο του τον βοηθούσε ένας γραμματέας. Αμφότεροι οι προβλεπτές ήταν υπόλογοι στον έκτακτο προβλεπτή της Λευκάδος (pronveditore extraordinario), της οποίας η Πρέβεζα και η Βόνιτσα αποτελούσαν εξαρτήσεις⁶⁷. Οι δύο αυτές περιοχές ακολούθησαν την τύχη της Λευκάδος και παρέμειναν βενετικές κτήσεις μέχρι και την κατάλυση της Γαληνοτάτης.

⁶⁵ Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ.283.

⁶⁶ Στο ίδιο, σ.283 - Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ. 467-468.

⁶⁷ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.456-457.

V) ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΕΣ

Α') Εισαγωγικά

Σε όλο το διάστημα της ενετικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερη μέριμνα επέδειξε η Γαληνοτάτη για τον έλεγχο και την εποπτεία των κυβερνητών της. Μεγάλη βάση δόθηκε στην ανάγκη καταπολέμησης κρουσμάτων διαφθοράς και κακοδιοίκησης στους κόλπους των απεσταλμένων βενετών αξιωματούχων. Προς αυτή την κατεύθυνση θεσμοθετήθηκε, ήδη από τα τέλη του 12^{ου} αιώνα, το σώμα των *advocatores communis* ή δημοσίων κατηγορών. Οι κατήγοροι ασκούσαν οικονομικό κυρίως έλεγχο στις κτήσεις και εξέταζαν καταγγελίες για υπεξαίρεση και παράνομο πλουτισμό⁶⁸.

Με την σταδιακή διόγκωση του Κράτους της Θάλασσας αυξήθηκαν οι περιπτώσεις καταδυνάστευσης του εγχώριου πληθυσμού από βενετούς κυβερνήτες, κατά παράβαση τόσο εντολών τους αλλά και των νόμων της μητρόπολης. Για την Βενετία η διατήρηση της συναίνεσης των κατοίκων των υπερπόντιων κτήσεων ήταν υψίστης σημασίας για τη διατήρηση της κυριαρχίας της. Για να περιορίσει τις αυθαιρεσίες και τις παράνομες ενέργειες των αξιωματούχων της η Γαληνοτάτη προβαίνει από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα σε αποστολές επιθεωρητών (*sindaci, provisores*) στις κτήσεις της⁶⁹. Αρχικά οι επιθεωρητές αποστέλλονταν για την συλλογή στοιχείων, ώστε να ερευνηθούν καταγγελίες και προσφυγές που στρέφονταν ενάντια στους βενετούς διοικητές. Με την πάροδο του χρόνου, η πάγια και ολοένα αυξανόμενη ανάγκη της Βενετίας να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στους κυβερνήτες της, αποκρυσταλλώνεται στο σώμα των Συνδίκων της Ανατολής (*Sindici Orientis, Sindici et Inquisitori in Levante*), το οποίο θα αναλάμβανε στο εξής αυτό το έργο⁷⁰.

⁶⁸ Michela Dal Borgo, ό.π, σ.76 – για *avogadori di comun* βλέπε, Αγγελική Τζαβάρα, «Διοικητική διάρθρωση της μητρόπολης», στο, *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2 τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010, τομ Β', σ.757-765, σ.761 - Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ.287

⁶⁹ Διαλέτη Ανδρονίκη, ό.π, σ.94

⁷⁰ Πανοπούλου Αγγελική, ό.π, σ.287

B') Οι σύνδικοι της Ανατολής

Οι σύνδικοι ή εξεταστές της ανατολής περιόδευαν σε όλες τις βενετικές κτήσεις, ξεκινώντας πάντα από την πιο απομακρυσμένη με τελικό σταθμό την Κέρκυρα, απ'όπου επέστρεφαν στην Βενετία. Εκλέγονταν για 18μηνη θητεία, η οποία μπορούσε *de facto* να διαρκέσει περισσότερο, αναλόγως με τις ανάγκες της περιουσίας τους, ποτέ όμως πάνω από διετία. Αρχικά ο αριθμός τους δεν ήταν καθορισμένος, όμως από τον 16^ο αιώνα περιορίζονται σε δύο άτομα. Στο έργο τους επικουρούνταν από έναν γραμματέα και έναν λογιστή για την διευκόλυνση του οικονομικού ελέγχου. Οι αρμοδιότητες των εξεταστών ήταν ευρύτατες και αφορούσαν όλο το φάσμα της διοίκησης. Συνηθέστερα ασχολούντο με την ακρόαση παραπόνων από τον ντόπιο πληθυσμό, με την επανεξέταση δικαστικών αποφάσεων και με την αξιολόγηση του έργου των βενετών αξιωματούχων. Διέθεταν ,επίσης ,απόλυτη στρατιωτική εξουσία και σε περίπτωση πολέμου μπορούσαν να αναλάβουν απευθείας την διοίκηση της εκάστοτε κτήσης. Πάγιο καθήκον τους ήταν η πάταξη οποιασδήποτε συνωμοσίας ή επιβουλής εχθρικής προς τα βενετικά συμφέροντα αντιλαμβάνονταν. Για την διασφάλιση της αμεροληψίας τους, απαγορευόταν να έχουν υπηρετήσει κατά την τελευταία δεκαετία σε οποιαδήποτε από τις κτήσεις που επρόκειτο να επισκεφθούν ή να ζει σε αυτές κάποιος στενός τους συγγενής⁷¹. Αν και η αποστολή τους είχε έκτακτο χαρακτήρα, μαρτυρείται η παρουσία τους στην Κρήτη κάθε δέκα χρόνια⁷².

⁷¹ Παπαδάκη Ασπασία ,ό.π, σ.103 - Πλουμίδης Γεώργιος. ό.π, σ. 56-57.

⁷² Παπαδάκη Ασπασία ,ό.π, σ.103,υπ 3.

ΜΕΡΟΣ Β' ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΙΚΕΣ ΚΤΗΣΕΙΣ

Ι) Η ΤΟΠΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Α') Γενικά

Στις περιοχές της βενετοκρατούμενης Ελλάδας, μολονότι τα ανώτερα αξιώματα επανδρώνονταν αποκλειστικά από βενετούς ευγενείς απεσταλμένους από την μητρόπολη, διοικητικό έργο δεν επιτελούσαν μόνο οι βενετοί. Στην πραγματικότητα, η ενετική διοίκηση αποτελούσε την κορυφή του παγόβουνου ενός μεγαλύτερου διοικητικού μηχανισμού, μεγάλο μέρος του οποίου στελέχωνε ο εγχώριος πληθυσμός. Πλήθος κατώτερων αξιωματούχων και υπαλλήλων ήταν επιφορτισμένοι με την καθημερινή μέριμνα για την ομαλή λειτουργία της κοινότητας, με τα καθήκοντα τους να εκτείνονται σε σημαντικούς τομείς της δημόσιας ζωής. Αυτά τα καθήκοντα περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, την απονομή δικαιοσύνης, την τήρηση της ειρήνης και την εποπτεία των τοπικών θεσμών. Τα πιο σημαντικά αξιώματα συνήθως προορίζονταν για την ανώτερη τάξη του κάθε τόπου, είτε αριστοκρατική είτε αστική, η οποία κατείχε τον πιο ενεργό ρόλο στο διοικητικό έργο. Πρόσβαση σε κάποια αξιώματα, ελάσσονος συνήθως κύρους, είχαν και οι κατώτερες τάξεις του πληθυσμού⁷³. Ο βαθμός της τοπικής συμμετοχής στην διοίκηση δεν ήταν ενιαίος σε όλες τις κτήσεις. Σε αντίθεση με την βενετική διοίκηση, η τοπική παρουσιάζει μεγάλες διαφοροποιήσεις ανά κτήση, οι οποίες οφείλονται σε πολλούς παράγοντες. Κάποιες περιοχές κέρδισαν προνόμια κατά την ένταξη τους στον Κράτος της Θάλασσας, κάποιες διατήρησαν κεκτημένα προνόμια προηγούμενων κατόχων ενώ σε άλλες περιοχές αιτήματα για ενεργότερη συμμετοχή στην διοίκηση οδήγησαν σε κοινωνικές αναταράξεις⁷⁴. Για να γίνει απολύτως κατανοητή η διάρθρωση της

⁷³ Παπαδάκη Ασπασία, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», στο, Δέσποινα Βλάσση-Αγγελική Τζαβάρα (επίμ), *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2 τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010 τομ Α', σ.83-104, σ.83.

⁷⁴ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, ό.π, σ.41-43.

τοπικής διοίκησης πρέπει πρώτα να γίνει αναφορά στον θεσμό των κοινοτικών συμβουλίων και τον ρόλο που διαδραμάτισαν κατά την βενετοκρατία.

Β') Τα κοινοτικά συμβούλια

Προηγουμένως ανέφερα πως οι βενετοί σχημάτισαν την διοίκηση στις κτήσεις τους, έχοντας ως πρότυπο το δικό τους μητροπολιτικό μοντέλο. Καθ'ομοίωση, λοιπόν, του βενετικού Μεγάλου Συμβουλίου (Maggior Consiglio)⁷⁵, καθιερώθηκε σε κάθε περιοχή η ύπαρξη ενός κοινοτικού συμβουλίου/συνέλευσης των κατοίκων της. Κυριότερος ρόλος των τοπικών συμβουλίων ήταν η εκπροσώπηση του συνόλου του εγχώριου πληθυσμού ενώπιον των βενετικών αρχών και η άσκηση της τοπικής διοίκησης. Η συμμετοχή στα συμβούλια αυτά συνήθως περιοριζόταν στα επιφανέστερα και πιο εύπορα μέλη της κοινότητας, τα οποία συχνά διεκδίκησαν τον ρόλο της τοπικής ελίτ και τον αποκλεισμό της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού από την διοίκηση. Η σύσταση και η λειτουργία των κοινοτικών συμβουλίων παρουσιάζει μεγάλες διαφοροποιήσεις, τόσο ανά περιοχή αλλά και ανά χρονικό διάστημα της μακραίωνης βενετικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο. Έτσι, άλλοτε τα συμβούλια αυτά ήταν ανοικτά προς μεγαλύτερες μερίδες του πληθυσμού και άλλοτε είχαν πιο αποκλειστικό χαρακτήρα ως προς τα μέλη τους. Διαφοροποιήσεις συναντάμε και ως προς την εκάστοτε τοπική ελίτ, την οποία στην Κρήτη αποτελούσαν οι ευγενείς (nobili), ενώ στις άλλες περιοχές, όπου δεν υπήρχαν ευγενείς, οι αστοί (cittadini)⁷⁶. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας θα περιοριστούμε στον ρόλο των συμβουλίων στην διοίκηση και στην ανάδειξη των τοπικών αξιωματούχων.

Γ') Τα κοινοτικά αξιώματα

Τα τοπικά αξιώματα διακρίνονται σε πολλές κατηγορίες. Μια πρώτη διάκριση συνιστά ο τρόπος εκλογής στο αξίωμα, ο οποίος αντανακλά και την σημασία του στην διοικητική ιεραρχία. Από το τοπικό συμβούλιο εκλέγονταν τα κοινοτικά

⁷⁵ Το Μέγα Συμβούλιο αποτελούσε το βασικότερο όργανο του βενετικού πολιτεύματος. Σε αυτό συμμετείχαν όλοι οι άρρενες ευγενείς άνω των 25 ετών και αυτό εξέλεγε τα μέλη όλων των άλλων μικρότερων συμβουλίων. Ακόμη και μετά την παραχώρηση πολλών αρμοδιοτήτων του σε μικρότερα-ευκίνητα συμβούλια διατηρούσε σημαντικές εξουσίες. Ασκούσε νομοθετική εξουσία συνταγματικής ισχύος, επικύρωνε την εκλογή των αξιωματούχων και απένειμε χάριτες. Βλ. Τζαβάρα Αγγελική, ό.π, σ.758.

⁷⁶ Διαλέτη Ανδρονίκη, ό.π, σ.93-34.

αξιώματα ενώ από ολιγομελή όργανα ή απευθείας από το βενετικό regimen εκλέγονταν αξιωματούχοι με ευρύτερο δημόσιο ρόλο. Τα αξιώματα χωρίζονται, επίσης, σε έμμισθα και άμισθα, με τα πρώτα να αποτελούν συνεχή πόλο έλξης για το τοπικό στοιχείο. Ακόμη, διαφορετικά συγκροτούνται τα τοπικά όργανα στις πόλεις από αυτά της υπαίθρου⁷⁷.

Όλοι οι αξιωματούχοι εκλέγονταν για περιορισμένη χρονικά θητεία, συνήθως ετήσια, η οποία εξαρτάτο από το εκάστοτε αξίωμα. Σκοπός ήταν η όσο το δυνατόν ευρύτερη συμμετοχή στην δημόσια διοίκηση. Για να έχει κάποιος δικαίωμα εκλογιμότητας έπρεπε να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις σχετικά με την ηλικία, την εντοπιότητα και την κοινωνική θέση του υποψηφίου⁷⁸. Όπως οι βενετοί έτσι και οι τοπικοί υπάλληλοι διέπονταν κατά την εκπονή της θητείας τους από την contumacia, δηλαδή το κώλυμα διορισμού σε δημόσιο αξίωμα για χρονικό διάστημα ίσο ή διπλάσιο του χρόνου που κατείχαν αξίωμα. Βέβαια, στην τοπική υπαλληλία ο θεσμός αυτός δεν ήταν απόλυτος και παρατηρούνται εξαιρέσεις ανά περιοχή. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των αξιωματούχων ορίζονταν από ειδικές διατάξεις (capitula), όπως και για τους βενετούς. Οι πιο συνήθεις τρόποι ανάδειξης σε αξίωμα ήταν: είτε με πρόσκληση ενδιαφέροντος από τις βενετικές αρχές για συγκεκριμένες θέσεις και μετέπειτα εκλογή εκ των υποψηφίων, είτε με χαριστική παραχώρηση θέσης για υπηρεσίες προς το βενετικό κράτος. Από τον 16^ο αιώνα θεσπίζεται η δυνατότητα δημοπράτησης αξιωμάτων με δημόσιο πλειστηριασμό, όταν υπήρχε άμεση οικονομική ανάγκη. Η άσκηση των αξιωμάτων θα έπρεπε να είναι προσωπική καθώς σε γενικές γραμμές οι βενετοί δεν υποστήριζαν τον θεσμό των αντικαταστατών⁷⁹.

Αμιγώς κοινοτικά αξιώματα είναι αυτά που σχετίζονται άμεσα με τη σύγκληση και την λειτουργία των τοπικών συμβουλίων. Τέτοια αξιώματα, όπως των προϊσταμένων των τοπικών συμβουλίων, μαρτυρούνται με κάποιες παραλλαγές σχεδόν στο σύνολο των βενετοκρατούμενων περιοχών. Στελεχώνονταν από την ανώτερη κοινωνική τάξη της κάθε περιοχής και ήταν συνήθως άμισθα και ενιαύσια. Η αναρρίχηση σε τέτοιο αξίωμα ήταν ιδιαίτερα τιμητική για τους κατόχους του και προσέδιδε σε αυτούς κοινωνικό κύρος.

⁷⁷ Παπαδάκη Ασπασία, *Τοπικοί αξιωματούχοι...*, ό.π, σ.83-84.

⁷⁸ Στο ίδιο, σ.84.

⁷⁹ Στο ίδιο, σ.84-85.

Στην συνέχεια θα αναφερθώ στην συμμετοχή του εγχώριου πληθυσμού στην διοίκηση κάθε κτήσης με την μορφή αξιωμάτων, υπαλληλίας και λοιπών θέσεων ευθύνης. Λόγω της απουσίας επαρκών πηγών για το σύνολο των περιοχών που γνώρισαν την βενετική κυριαρχία, θα περιοριστώ σε εκείνες όπου υπήρξε επαρκής συγκρότηση του τοπικού στοιχείου.

II) ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΒΕΝΕΤΙΚΕΣ ΚΤΗΣΕΙΣ

Α') Κρήτη

Στην Κρήτη, ανώτερη κοινωνική τάξη αποτέλεσε αυτή των ευγενών/φεουδαρχών. Αρχικά, τίτλο ευγένειας μπορούσαν να φέρουν μόνο οι βενετοί, όμως με την πάροδο του χρόνου και με πολλές κοινωνικές εντάσεις που προκλήθηκαν από επιφανείς κρητικές οικογένειες, η Βενετία παραχώρησε το προνόμιο και σε έλληνες του νησιού. Στην Κρήτη λειτουργούσαν τρία μεγάλα κοινοτικά συμβούλια, στο Χάνδακα, στα Χανιά και στο Ρέθυμνο⁸⁰. Τα συμβούλια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην τοπική διοίκηση και από αυτά εκλέγονταν σχεδόν όλοι οι αξιωματούχοι που δεν αποστέλλονταν απευθείας από την Βενετία. Τα δικαστικά αξιώματα, λόγω της σπουδαιότητας της δικαιοσύνης για τους βενετούς, εκλέγονταν άμεσα από το τοπικό *reggimento* με την συνδρομή ενός εκλεκτορικού σώματος. Η σύσταση του σώματος αυτού ποικίλει ανά περιοχή. Στον Χάνδακα μετά από το 1583 το εκλεκτορικό σώμα αποτελούταν από έξι ντόπιους βενετούς ευγενείς όταν για την θέση θα επιλεγόταν βενετός ή τρεις βενετοί και τρεις έλληνες όταν για την θέση θα επιλεγόταν κρητικός ευγενής. Στο Ρέθυμνο το εκλεκτορικό σώμα απαρτιζόταν από τρεις ευγενείς εκ των οποίων οι δύο θα ήταν βενετοί και ο ένας έλληνας τον ένα χρόνο και αντίθετα τον επόμενο. Οι αξιωματούχοι που ασκούσαν δικαιοδοτικό έργο ήταν έμμισθοι και η θητεία τους κρατούσε συνήθως ένα χρόνο⁸¹. Ανώτερο δικαστικό σώμα στην Κρήτη ήταν η *avogaria di comun*, η οποία αποτελούταν από τρεις βενετούς ευγενείς. Οι *avogadori* στέλνονταν αρχικά από την Βενετία όμως από τον 15^ο αιώνα επιλέγονταν από τους βενετούς ευγενείς του νησιού. Στις αρμοδιότητες των *avogadori* ενέπιπτε η εφαρμογή του νόμου και το έργο της προανάκρισης για τις ποινικές υποθέσεις.

⁸⁰ Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, , «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις» ,στο, Δέσποινα Βλάσση-Αγγελική Τζαβάρα (επίμ), *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2 τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010 τομ Α', σ.105-130, σ.109-110.

⁸¹ Παπαδάκη Ασπασία, *Τοπικοί αξιωματούχοι...*, ό.π, σ.86-87.

Τηρούσαν, επίσης, τα βιβλία με τα ονόματα των ευγενών και ασκούσαν τον έλεγχο στην απόδειξη της ευγένειας⁸² (*prova di nobilita*). Σημαντικό αξίωμα συνιστούσε αυτό των *domini di notte*, το οποίο επανδρώνεται από τον εγχώριο πληθυσμό ήδη από τον 14^ο αιώνα. Αρχικά τέσσερις και στην συνέχεια τρεις στον αριθμό, οι *domini di notte* ασκούσαν αστυνομικά και πυροσβεστικά καθήκοντα κατά την διάρκεια της νύχτας. Στο πεδίο δράσης τους ανήκε η εκδίκαση χρηματικών διαφορών μεταξύ των ξένων και άλλες υποθέσεις οικονομικής υφής. Στον Χάνδακα το σώμα αποτελούνταν αποκλειστικά από βενετούς ευγενείς ενώ στο Ρέθυμνο ήταν δυνατή η ανάληψη του αξιώματος και από έλληνες. Τρεις *justitiiarii* ή *giustizieri* συγκροτούσαν το *oficio della giustizia*, το οποίο ασκούσε αγορανομικά καθήκοντα. Συγκεκριμένα, ήλεγχε το ύψος των τιμών, την ποιότητα των προϊόντων και την νομιμότητα των συναλλαγών. Επιπλέον ασκούσε την εποπτεία των συντεχνιών. Η θητεία των *justitiiarii* διαρκούσε ένα εξάμηνο και το σώμα απαρτιζόταν εναλλάξ από βενετούς και κρητικούς ευγενείς. Στον Χάνδακα ο θεσμός των πέντε ειρηνοδικών (*cinque alla pace*) αποτελούταν στην πραγματικότητα από τρεις βενετούς ευγενείς. Το σώμα εκδίκασε υποθέσεις εξύβρισης, σωματικών βλαβών και καταπάτησης δημόσιου χώρου. Το αντίστοιχο σώμα στο Ρέθυμνο ήταν αυτό των προνοητών του κοινού (*pronveditori di comun*), στο οποίο μετείχαν και κρητικοί ευγενείς⁸³. Αστικές και εμπορικές υποθέσεις εκδικάζονταν από το *oficio del proprio et esaminador* και το *officio del prosopio*. Το καθένα επανδρωνόταν από τρεις αξιωματούχους με ετήσια θητεία. Αρχικά οι αξιωματούχοι αποστέλλονταν από την μητρόπολη αλλά αργότερα εκλέγονταν από τα τοπικά συμβούλια των ευγενών. Στον Χάνδακα και τη Σητεία η εκλογή στο αξίωμα αφορούσε αποκλειστικά τους βενετούς ευγενείς ενώ στο Ρέθυμνο και τα Χανιά ήταν ανοιχτό και στους κρητικούς. Στην Κρήτη, όπως και στις περισσότερες βενετικές κτήσεις, υπήρχε ο θεσμός του δικηγόρου των φυλακισμένων (*avvocato di prigionierii*), ο οποίος εκλεγόταν μεταξύ των ευγενών. Οι δημόσιοι δικηγόροι (*avvocati per la corte*) αναλάμβαναν την δικαστική υπεράσπιση των οικονομικά ασθενέστερων. Ο αριθμός τους ποικίλει ανά εποχή και διοικητικό διαμέρισμα πάντως μόνο οι ευγενείς ήταν εκλόγιμοι στο αξίωμα⁸⁴. Από τα έμμισθα αξιώματα της υπαίθρου, πιο σημαντικά στην Κρήτη είναι αυτά του καστελάνου και του καπιτάνου

⁸² Η απόδειξη της ευγένειας ήταν η διαδικασία κατά την οποία κάποιος έπρεπε να αποδείξει ενώπιον των αρχών την καταγωγή του από ευγενή οικογένεια. Απόδειξη ευγένειας μπορούσε να ζητηθεί, μεταξύ άλλων, για την ανάληψη κάποιου δημόσιου αξιώματος ή για τις ανάγκες κάποιας δικαστικής διαδικασίας.

⁸³ Παπαδάκη Ασπασία, *Τοπικοί αξιωματούχοι...*, ό.π, σ.88.

⁸⁴ Στο ίδιο, σ.89.

κατά των κλεφτών (*capitani contra fures*). Οι καστελάνοι/φρούραρχοι ήταν επιφορτισμένοι με τον έλεγχο των επαρχιακών κάστρων και των γύρω περιοχών. Αν και η περιφέρεια τους ήταν περιορισμένη γεωγραφικά, εντός της διέθεταν ευρείες εξουσίες. Η βενετική παρουσία στην ύπαιθρο ήταν περιορισμένη και ως εκ τούτου οι καστελάνοι επιτελούσαν το σημαντικό έργο του ελέγχου του αγροτικού πληθυσμού. Η θητεία τους συνήθως διαρκούσε ένα χρόνο στον Χάνδακα και έξι μήνες στο Ρέθυμνο ενώ στο αξίωμα διορίζονταν και βενετοί και κρητικοί. Η εκλογή των καστελάνων γινόταν άλλοτε από το *regimen* και άλλοτε από τα κοινοτικά συμβούλια. Η θέση επίσημα πληρούταν μόνο από ευγενείς, δεν έλειπε ωστόσο η χαριστική απονομή της σε άτομα κατώτερων τάξεων. Οι *capitani contra fures* ήταν εναλλάξ βενετοί και κρητικοί και ασκούσαν αστυνομικό έργο σε συγκεκριμένα φρούρια με ετήσια θητεία. Στο αξίωμα ήταν δυνατό να ανέλθουν και αστοί ενώ συχνά η παραχώρηση του από τις αρχές είχε χαριστικό χαρακτήρα και διαρκούσε περισσότερο από το κανονικό. Αστυνομικό έργο στις πόλεις ασκούσαν διάφοροι έμμισθοι καπιτάνοι, σημαντικότερος εκ των οποίων στον Χάνδακα και το Ρέθυμνο ήταν ο καπιτάνος της πόλης (*capitanus burgi*). Διάφοροι άλλοι καπιτάνοι διατηρούσαν τον έλεγχο των φυλακών, του λιμανιού και των καταδικασμένων σε εξορία⁸⁵. Από τις τοπικές διοικήσεις εκλέγονταν οι σοπρακόμιτοι (*sopracomiti*), δηλαδή οι τακτικοί κυβερνήτες γαλέρας. Το αξίωμα ήταν ιδιαίτερα τιμητικό και αποδιδόταν αρχικά μόνο σε βενετούς ευγενείς, όμως από τον 16^ο αιώνα παραχωρείται και σε κρητικούς ευγενείς και αστούς. Η θητεία των σοπρακόμιτων ήταν συνήθως τετράμηνη. Σε βενετούς ευγενείς παραχωρούσε το *reggimento* το αξίωμα του ταμιά (*cassier*) της μισθοφορικής φρουράς του Χάνδακα με τριετή θητεία και το διετούς θητείας αξίωμα των επικεφαλής των ναυστάθμων του Χάνδακα και των Χανίων (*patroni all'arsenale*). Από τις τάξεις των ευγενών προέρχονταν και οι προνοητές επί της υγείας (*provveditori alla sanita*) και οι υπεύθυνοι της σιταποθήκης (*provveditori al fontico*), οι οποίοι απέβλεπαν στην διαφύλαξη της δημόσιας υγείας. Οι αστοί (*cittadini*) από το 1499 κατοχυρώνουν το δικαίωμα να εκλέγονται μόνο αυτοί αξιωματούχοι στις τοπικές γραμματείες (*scrivanie*). Οι αστοί επικράτησαν στην στελέχωση πολλών μεσαίων αξιωματών, όπως του δημόσιου νοτάριου, του αρχειοφύλακα και του δικηγόρου⁸⁶. Επιλέγονταν, επίσης για την υπαλληλία του δημόσιου ταμείου και

⁸⁵ Παπαδάκη Ασπασία, *Τοπικοί αξιωματούχοι...*, ό.π.σ. 90.

⁸⁶ Για την ανάληψη δημόσιου αξιώματος από μέλος της μεσαίας τάξης, ο υποψήφιος θα έπρεπε να πληροί κάποια κριτήρια. Τα σημαντικότερα ήταν αυτό της εντοπιότητας, της προέλευσης από νόμιμο

άλλων οικονομικών αξιωμάτων όπως του ταμιά, του ελεγκτή και του λογιστή. Αστοί επίσης εκλέγονταν ως φοροεισπράκτορες και διερμηνείς αλλά και σε αγορανομικά αξιώματα όπως του ζυγιστή (*pesadori*)⁸⁷. Η εκλογή γινόταν από το *reggimento* με την εξαίρεση της δουκικής καγκελαρίας του Χάνδακα για την στελέχωση της οποίας γινόταν διαγωνισμός. Ο λαός (*popolo*) προοριζόταν για την επάνδρωση χειρωνακτικών και λοιπών τεχνικών αξιωμάτων, όπως αυτό του πρωτομάστορα (*proti*). Μέλη της κατώτερης τάξης διορίζονταν ως εκτιμητές ακίνητης και κινητής περιουσίας (*proti deputati estimatori*) αλλά και ως κλητήρες (*comandatori*). Στις πόλεις, το κατώτερο κοινωνικό στρώμα στελέχωνε τα χαμηλότερα αξιώματα όπως του θυρωρού, του κωδωνοκρούστη, του φύλακα και πλήθος άλλων παρομοίων. Κατά την ανάληψη καθηκόντων οι «λαϊκοί» δεν δεσμεύονταν από τους περιορισμούς των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων όπως την ολιγόχρονη θητεία και την *contumacia*. Αντίθετα δεν ήταν ασυνήθης η εφ' όρου ζωής παραμονή ή και η κληρονομική μεταβίβαση ενός αξιώματος⁸⁸. Εν κατακλείδι, στην Κρήτη παρά τις αρχικές προσπάθειες της Γαληνοτάτης να περιορίσει κατά το δυνατόν την συμμετοχή των ντόπιων στην διοίκηση, τόσο η ιστορική αναγκαιότητα όσο και η μακραίωνη αλληλεπίδραση του βενετικού και του ελληνικού στοιχείου επέτρεψαν την παρείσφρηση ελλήνων σε όλο σχεδόν το φάσμα της δημόσιας ζωής.

Β') Μεθώνη και Κορώνη

Στην Μεθώνη και την Κορώνη ενώ δεν παρατηρείται ύπαρξη οργανωμένων κοινοτικών συμβουλίων, η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στην διοίκηση είναι εμφανής. Ελλείψει του εμφανούς ταξικού διαχωρισμού που υπήρχε στην Κρήτη, τα προνομιούχα και έγκριτα μέλη των δύο κοινοτήτων ταυτίστηκαν με την διαμονή εντός του κάστρου. Από τους κατοίκους των κάστρων προέρχονταν οι σημαντικότεροι τοπικοί αξιωματούχοι με την έγκριση της αρμόδιας βενετικής διοίκησης. Δεσπόζουσα θέση στον τοπικό διοικητικό μηχανισμό κατείχαν τρεις αξιωματούχοι με δικαστικά αλλά και αγορανομικά καθήκοντα. Ως δικαστές αποτελούσαν το κατώτερο δικαστήριο (*corte menor*), το οποίο εκδίκασε μικρές οικονομικές υποθέσεις. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία και ήταν

γάμο και της αποχής από χειρωνακτική εργασία σε βάθος τριών γενεών. Ακόμη, ο υποψήφιος θα έπρεπε να διαθέτει κοινωνική υπόληψη και να έχει συμπληρώσει το απαιτούμενο όριο ηλικίας. Τα προσόντα αυτά κωδικοποιήθηκαν το 1613 στον θεσμό της απόδειξης της αστικότητας (*prova di cittadinanza*), μιας επίσης δοκιμασίας ενώπιον των βενετικών αρχών.

⁸⁷ Παπαδάκη Ασπασία, *Τοπικοί αξιωματούχοι...*, ό.π, σ. 93-94.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 95-96.

δυνατόν να εφεσιβληθούν ενώπιον του ανώτερου τοπικού δικαστηρίου. Το αξίωμα ήταν έμμισθο ενώ επιπλέον λάμβαναν ποσοστά επί των εκδικαζόμενων διαφορών. Στο δικαιοδοτικό τους έργο επικουρούνταν από διάφορους υπαλλήλους όπως κλητήρες και γραμματείς. Ως αγορανόμοι, διέθεταν αστυνομικές και αγορανομικές αρμοδιότητες κατά τον έλεγχο της τοπικής αγοράς. Η θητεία των τριών αξιωματούχων ήταν ετήσια. Για την πλαισίωση του δικαστικού μηχανισμού εκλέγονταν, επίσης, άμισθοι δικηγόροι (*advocati*). Οι δικηγόροι αμείβονταν απευθείας από τους πελάτες τους με προκαθορισμένο ποσό ενώ μπορούσαν να λάβουν και ποσοστό επί των χρηματικών ποινών. Στην κατώτερη βαθμίδα της διοίκησης συναντάμε διάφορους αξιωματούχους και υπαλλήλους με μεγάλο εύρος καθηκόντων. Ανάμεσα τους κάποιοι ήταν αρμόδιοι για την συλλογή των φόρων ή/και την εκπροσώπηση του ντόπιου πληθυσμού. Τέτοιοι ήταν, μεταξύ άλλων, οι γαστάλδοι (*gastaldi*), οι βάιλοι (*baiuli*), οι γέροντες και οι κουράτορες (*curatori*). Ακόμη, υπήρχαν κλητήρες, συμβολαιογράφοι και γραφείς. Σε κάθε πόλη έδραζαν δύο έμμισθοι γιατροί για την φροντίδα των ασθενών και μάλιστα η περίθαλψη στους φτωχούς παρέχόταν δωρεάν. Τέλος, δύο πολίτες και ένας γραφέας λειτουργούσαν την δημόσια αποθήκη της Κορώνης⁸⁹.

Γ') Εύβοια

Στην Εύβοια, βασικότερο πυλώνα της τοπικής οργάνωσης αποτέλεσε το κοινοτικό συμβούλιο με έδρα την Χαλκίδα, ως μετεξέλιξη του μεγάλου συμβουλίου το οποίο προϋπήρχε της βενετικής παρουσίας⁹⁰. Το συμβούλιο αυτό επάνδρωναν οι «ισχυροί» του νησιού φεουδάρχες και αστοί. Παρά την ύπαρξη φεουδαρχών-αριστοκρατών στο νησί, η τοπική διοίκηση και υπαλληλία απαρτιζόταν σε μεγάλο βαθμό από πολίτες με την αστική ιδιότητα (*cittadini*). Σε γενικές γραμμές, οι εγχώριοι αξιωματούχοι εκλέγονταν με ετήσια θητεία και δεσμεύονταν από *contumacia* διπλάσια του χρόνου που παρέμειναν στο αξίωμα. Σημαντικό για την ανάληψη δημοσίου αξιώματος ήταν το κριτήριο της εντοπιότητας. Για να εκλεγεί κάποιος θα έπρεπε να διαθέτει τουλάχιστον πενταετή παραμονή στο νησί ενώ απαγορευόταν η συμμετοχή ξένων. Επιφυλακτική ήταν η στάση των βενετών ως προς την συμμετοχή ελλήνων ορθόδοξων στην διοίκηση, την οποία προσπάθησαν να περιορίσουν προς όφελος των Λατίνων κατοίκων του νησιού χωρίς όμως μεγάλη επιτυχία. Στο κοινοτικό επίπεδο,

⁸⁹ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π., σ.171-173.

⁹⁰ Στο ίδιο, σ.195.

αιρετοί αξιωματούχοι με ετήσια θητεία ήταν οι τρεις προνοητές, οι οποίοι προΐσταντο των κοινοτήτων και εκπροσωπούσαν τα μέλη τους στις βενετικές αρχές. Το 1421 θεσμοθετείται για την εκδίκαση μικρών οικονομικών διαφορών το αξίωμα των τριών δικαστών με θητεία που δεν υπέρβαινε τον ένα χρόνο. Το 1426 περιορίζεται ο αριθμός τους σε δύο και η θητεία τους σε εξάμηνη. Χωρίς χρονικό περιορισμό ήταν η θητεία των υπαλλήλων του ποινικού δικαστηρίου (*officiales criminalium*) λόγω των ειδικών προσόντων τους. Στους κόλπους της δικαιοσύνης παρατηρείται και το αξίωμα του δικηγόρου του τοπικού δικαστηρίου (*advocatus curiae Nigropontis*). Το 1434 θεσπίζονται τα αξιώματα του γραμματέα του βαίλου και τριών ακόμα γραμματέων που θα έδραζαν στην Χαλκίδα, στην Κάρυστο και στους Ωρεούς. Για τα σιτηρά και τα τρόφιμα μεριμνούσαν τρεις προνοητές και ένας οικονομικός υπεύθυνος (*tres provisores et unus camerarius*), στους οποίους απαγορευόταν να μετέχουν σε εμπόριο σιτηρών. Υπεύθυνος του λιμανιού ήταν ένας λιμενάρχης (*admirato*) ενώ στρατιωτικά καθήκοντα εκτελούσαν διάφοροι καπιτάνοι (*capitanei*). Η παραμονή στο αξίωμα του διερμηνέα της γραμματείας (*interpretes cancellarie*) και του γραφέα της οικονομικής υπηρεσίας (*scriba camerariorum*), επίσης λόγω ειδικών προσόντων, δεν ήταν χρονικά προκαθορισμένη. Ακόμη, τοπικοί υπάλληλοι αποτελούν διάφοροι γιατροί και στρατιωτικοί καθώς και ο υπεύθυνος για την διανομή των υδάτων του ποταμού Λίλαντα (*potamarcho*)⁹¹.

Δ') Τήνος

Στην Τήνο, το κοινοτικό συμβούλιο αποτελούταν τυπικά από το σύνολο του αστικού πληθυσμού, στην πράξη όμως ξεχώριζαν τα μέλη των επιφανών οικογενειών που συνήθως προέρχονταν από το πολυάριθμο καθολικό στοιχείο του νησιού. Η συμμετοχή των εγχώριων στην διοίκηση ήταν μεγάλη, πράγμα που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μακράιωνη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας στο νησί και στις σχέσεις εμπιστοσύνης που δημιουργήθηκαν ανάμεσα στους Τήνιους και τους Βενετούς. Ακόμη, στην Τήνο εκτός από το συμβούλιο των πολιτών (*consiglio di cittadini*), λειτουργούσε και ένα γενικό συμβούλιο (*consiglio general*), στο οποίο μετείχαν και εκπρόσωποι του αγροτικού πληθυσμού, γεγονός σπάνιο στις βενετικές κτήσεις. Στην ύπαιθρο, επικεφαλής των αγροτικών κοινοτήτων εκλέγονταν οι

⁹¹ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π., σ.201-203.

«πρωτόγεροι» με διετή θητεία. Οι πρωτόγεροι επιλέγονταν ανάμεσα στους γηραιότερους και πιο έμπειρους κατοίκους και το αξίωμα τους περιέβαλλε ιδιαίτερη αίγλη. Εκτός από την εκπροσώπηση της κοινότητας τους οι πρωτόγεροι επέλεγαν ποιοι από τους συντοπίτες τους όφειλαν να ασκήσουν στρατιωτικές υποχρεώσεις⁹². Τα διάφορα αξιώματα που δεν εκλέγονταν από τα συμβούλια των κατοίκων, εκλέγονταν είτε απευθείας από τον βενετό ρέκτορα είτε μικτά από τον τελευταίο μαζί με κοινοτικούς εκπροσώπους. Από το γενικό συμβούλιο εκλέγονταν με ετήσια θητεία οι τρεις επίτροποι (procuratori). Αυτό το τριμελές όργανο διέθετε αυξημένες εκτελεστικές εξουσίες, προΐστατο της κοινότητας και αναλάμβανε την εκπροσώπηση της απέναντι τις βενετικές αρχές. Επίτροποι εκλέγονταν τα επιφανέστερα και ισχυρότερα μέλη της κοινότητας. Στο έργο των επιτρόπων συνέδραμε ο «δικηγόρος παρά τοις επιτρόποις»(avvocato apresso procuratori), ο οποίος εκλεγόταν με τον ίδιο τρόπο και συνέβαλε στην υπεράσπιση των μελών της κοινότητας. Σημαντικό αξίωμα αποτελούσε αυτό του Βάιλου, το οποίο από το 1460 καταλαμβάνεται από τον εγχώριο πληθυσμό. Ο Βάιλος κατείχε φορολογικές, στρατολογικές και δικαστικές αρμοδιότητες. Μετείχε στην συλλογή των φόρων και κατένειμε τις στρατιωτικές υποχρεώσεις στους κατοίκους. Ως δικαστής σχημάτιζε μαζί με δύο τοπικούς δικαστές (giudici minori) το κατώτερο δικαστήριο. Οι τοπικοί δικαστές εκλέγονταν για μονοετή θητεία από τους κατοίκους του νησιού, ενώ σε περίπτωση ανάγκης τους αντικαθιστούσαν δύο έκτακτοι δικαστές (giudici straordinarii) εκλεγμένοι με τον ίδιο τρόπο. Το κατώτερο δικαστήριο εκδίκασε μικρές οικονομικές διαφορές και οι αποφάσεις του εφεσιβάλλονταν ενώπιον του βενετού ρέκτορα⁹³. Στην κατώτερη βαθμίδα, παρατηρείται πλήθος υπαλλήλων και αξιωματούχων, υπεύθυνων σε συγκεκριμένους τομείς. Ο έλεγχος της αγοράς ήταν αρμοδιότητα των αγορανόμων (giustizieri) και με την εποπτεία της δημόσιας υγιεινής ήταν επιφορτισμένοι οι προνοητές επί της υγείας (provveditori alla sanita). Ένας avvocato fiscal ήταν υπεύθυνος για τον οικονομικό έλεγχο του δημοσίου, ενώ φοροεισπρακτικά καθήκοντα εκτελούσαν οι gemorarii. Οι κατά τόπους υπηρεσίες διέθεταν γραμματείς (scrivani) και την τήρηση των δημοσίων βιβλίων μεριμνούσε ο αρχειοφύλακας (sopramasser) και οι massari de libri. Έπειτα η κατανομή των αγγαρειών ήταν αρμοδιότητα των dragati και η φύλαξη της σιταποθήκης ήταν έργο τριών conservatori. Δημόσιοι συμβολαιογράφοι και δικηγόροι εκλέγονταν στην Τήνο, όπως

⁹² Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π., σ.209.

⁹³ Στο ίδιο, σ.214-217.

και στις περισσότερες βενετικές κτήσεις. Ο υπεύθυνος για τα δημόσια έργα τιτλοφορούταν *soprastante delle pubbliche fabbriche di Thine*⁹⁴. Ο προϊστάμενος της γραμματείας (*cancelier*) δεν ήταν κάτοικος της Τήνου αλλά βενετός αστός απεσταλμένος από την μητρόπολη. Συν τοις άλλοις, οι εγχώριοι μπορούσαν να ανέλθουν και σε στρατιωτικά αξιώματα και κυρίως σε αυτά που σχετίζονταν με την τοπική πολιτοφυλακή. Παρά τις πολλές ρυθμίσεις και διατάξεις της Βενετίας ως προς την συμμετοχή στην διοίκηση, στην πραγματικότητα τα περισσότερα αξιώματα μονοπωλούνταν από μέλη των ίδιων οικογενειών. Οι ισχυρές οικογένειες της Τήνου παραβίαζαν κατάφωρα τους νόμους καθώς ,πέρα από τον αδιαφανή τρόπο εκλογής, παραβίαζαν τα χρονικά όρια θητείας των αξιωμάτων καθιστώντας τα σχεδόν ισόβια και δεν τηρούσαν την *contumacia*. Αυτές οι παραβιάσεις αποτέλεσαν αιτία δυσφορίας και προκάλεσαν πολλές φορές τα παράπονα των εγχωρίων προς τις βενετικές αρχές^{95,96}.

Ε') Β. Σποράδες

Για την τοπική διοίκηση στα νησιά των Βόρειων Σποράδων οι περισσότερες διαθέσιμες πληροφορίες αφορούν το νησί της Σκύρου. Στην Σκύρο, η οικονομία ήταν κατ' εξοχήν αγροτική και ως εκ τούτου την εκπροσώπηση των εγχωρίων ασκούσαν ουσιαστικά οι εύποροι γαιοκτήμονες. Η τοπική κοινότητα διοικούνταν από έναν ισόβιο «πρωτόγερο» και από μια ομάδα «γερόντων» (*vecchi*), αμφότεροι προερχόμενοι από τις τάξεις των ισχυρών της γης. Το σύστημα αυτό άλλαξε το 1515 με βενετική απόφαση κατόπιν αιτήματος της κοινότητας. Το νέο σύστημα προέβλεπε ότι ο αριθμός των «γερόντων» δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει τους τέσσερις και την ανά τριετία εκλογή του «πρωτόγερου» από εκλεκτορικό σώμα. Το εκλεκτορικό σώμα αυτό θα συνίστατο από: τους γέροντες, τους δεκάρχους της φρουράς, τους επικεφαλής των ναυτών, τον ρέκτορα, τον επίσκοπο και τον οικονόμο της μονής του

⁹⁴ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ.217.

⁹⁵ Στο ίδιο, σ.218.

⁹⁶ Τα αλλεπάλληλα παράπονα των Τηνίων οδήγησαν το 1561 την Γαλινοτάτη στην αποστολή του επιθεωρητή Νικόλαου Barbarigo στο νησί. Αυτός, αφού εξέτασε την κατάσταση, διαπίστωσε πολλές παραβιάσεις των νόμων και για την θεραπεία τους εξέδωσε 19 κανονιστικές διατάξεις. Επίσης προέτρεψε τους βενετούς διοικητές να αποκαταστήσουν την ευνομία στον νησί. Βέβαια, μετά την αποχώρηση του επιθεωρητή, η κακοδιοίκηση επέστρεψε γρήγορα στην Τήνο πράγμα που οδήγησε σε δεύτερη αποστολή του Barbarigo το έτος 1565.

Αγίου Γεωργίου⁹⁷. Στα τοπικά αξιώματα τοποθετείται αυτό του «καντζιλιέρη», γραμματέα της κοινότητας αλλά και της βενετικής αρχής.

Στην Σκιάθο η συμμετοχή των ντόπιων στην διοίκηση φαίνεται να περιορίζεται στην ανάληψη κατώτερων αξιωμάτων, όπως των υπεύθυνων για τους αμπελώνες (*dragates-vardiani de le vigne*)⁹⁸.

ΣΤ') Κήθηρα

Τα Κύθηρα ήταν χωρισμένα σε πέντε διοικητικά τμήματα: Κάστρο και Μπόργκος, Λιβιάδι, Ποταμός, Μυλοπόταμος και Καστρισιάνικα. Για την διοικητική οργάνωση των Κυθήρων, πολλές πληροφορίες εξάγονται από το καταστατικό της τοπικής κοινότητας του 1572. Με το καταστατικό αυτό κατακυρωνόταν το «κλείσιμο» του τοπικού συμβουλίου, το οποίο θα αποτελούταν πλέον μόνο από τριάντα θέσεις προορισμένες για συγκεκριμένες επιφανείς οικογένειες. Σε αυτό αναφέρονται τα αξιώματα που καταλάμβανε ο εγχώριος πληθυσμός και η σχέση του τελευταίου με τις βενετικές αρχές. Κάποια αξιώματα προϋπήρχαν αυτής της κωδικοποίησης ενώ άλλα θεσπίζονται με αυτήν. Περίοπτη θέση κατείχε το αξίωμα των δύο αιρετών συμβούλων (*consiglieri*) με ετήσια θητεία. Οι σύμβουλοι εκπροσωπούσαν την κοινότητα στον βενετό προνοητή και συνδιαλέγονταν μαζί του για τα τοπικά θέματα. Ακόμη, συντόνιζαν το τοπικό συμβούλιο και καταμετρούσαν τις ψήφους. Ειδικός άμισθος αξιωματούχος διοριζόταν από τον προβλεπτή με καθήκον να επιβλέπει το τοπικό συμβούλιο και να βοηθά στην επίλυση τυχόν προβλημάτων. Στο καταστατικό του 1572 ρυθμίζονται τα αξιώματα που εκλέγονται από το συμβούλιο καθώς και το εύρος των αρμοδιοτήτων τους. Με ετήσια θητεία εκλέγονταν τρεις εγχώριοι δικαστές (*giudici*) και οι τρεις υγειονόμοι (*tre sopra la sanita*) ενώ με εξαμηνιαία θητεία εκλέγονταν οι δύο αγορανόμοι (*giustizieri*). Εξάμηνη ήταν η θητεία των δύο ταμιών (*cassieri*), οι οποίοι αναλάμβαναν την οικονομική διαχείριση του συμβουλίου. Αυστηρές ρήτρες υπήρχαν για την τήρηση της ακεραιότητας τους. Κατά την εκλογή τους θα έπρεπε να καταβάλουν ένα ποσό στο συμβούλιο ως εγγύηση και κατά τη

⁹⁷ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π., σ.240-241.

⁹⁸ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π., σ.243.

λήξη της θητείας τους υπόκειντο σε λογοδοσία σχετικά με τα πεπραγμένα τους. Εάν η διαχείριση τους αποδεικνυόταν ελλειμματική η πλημμελής θα έπρεπε να πληρώσουν τη χρηματική διαφορά από ίδια χρήματα και θα αποκλείονταν από τη συμμετοχή στο συμβούλιο για πέντε χρόνια. Άμισθο ήταν το αξίωμα του γραμματέα της κοινότητας, αρμοδιότητα του οποίου ήταν η τήρηση των βιβλίων με τα πρακτικά των γενικών συνελεύσεων του συμβουλίου και τις λίστες με τα μέλη της κοινότητας. Ως χρηματική αποζημίωση λάμβανε ποσοστά με βάση τις καταγραφές που πραγματοποιούσε. Οι υποψήφιοι για όλα τα αξιώματα θα έπρεπε να πληρούν ορισμένα κριτήρια, παρόμοια με την απόδειξη της αστικότητας. Επίσης θα έπρεπε οι οικογένειες και των δύο γονέων τους να τηρούν θέση στο συμβούλιο⁹⁹. Διοικητική οργάνωση παρατηρείται και μεταξύ των αγροτικών πληθυσμών της υπαίθρου. Οι κάτοικοι των αγροτικών κοινοτήτων εξέλεγαν πέντε προεστούς, έναν για κάθε διοικητικό διαμέρισμα των Κηθύρων. Οι προεστοί ήταν άμισθοι αξιωματούχοι με ετήσια θητεία. Αυτοί με την σειρά τους εξέλεγαν τους πρωτόγερους για κάθε χωριό. Οι πρωτόγεροι διέθεταν στα χωριά τους ευρύ πεδίο αρμοδιοτήτων. Εκδίκαζαν μικρές χρηματικές διαφορές ενώ έπρεπε να αναφέρουν στις αρχές τυχόν σοβαρότερα αδικήματα. Επιπλέον, ήταν αρμόδιοι για την διατήρηση της τάξης, κατένεμαν τα φορολογικά βάρη στους κατοίκους και ήταν συναρμόδιοι για την λειτουργία των πολιτοφυλακών¹⁰⁰. Το ολιγαρχικό σύστημα του 1572 παρέμεινε, εν πολλοίς, σε ισχύ σε όλη την διάρκεια της ενετοκρατίας. Το καθεστώς των κοινωνικών διακρίσεων πυροδότησε αρκετές συγκρούσεις, τόσο ανάμεσα στα προνομιούχα και τα μη προνομιούχα μέλη της κοινότητας αλλά και ανάμεσα στις ισχυρές οικογένειες για τον έλεγχο της δημόσιας ζωής.

Z')Ναύπλιο

Στο Ναύπλιο, αρχικά τις περισσότερες θέσεις του διοικητικού μηχανισμού τις καταλάμβαναν οι βενετοί, αντιμετωπίζοντας επιφυλακτικά τον εγχώριο πληθυσμό. Σταδιακά, όμως, και με την θέσπιση καινούργιων χαμηλότερων αξιωματών το τοπικό στοιχείο κατάφερε να αναμιχθεί στα κοινά. Αυτή η σταδιακή αλλαγή είναι διακριτή και στην σύσταση του τοπικού συμβουλίου. Το συμβούλιο απαρτιζόταν αρχικά από τριάντα θέσεις προορισμένες για ευγενείς και αστούς ενώ το 1523 φαίνεται να

⁹⁹ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π., σ.267-268.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ.269.

αποτελείται από 75 θέσεις, 25 για κάθε κοινωνική ομάδα¹⁰¹. Βέβαια, παρά την εκπροσώπηση των «ποπολάρων», τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα συνέχισαν να μονοπωλούν τα δημόσια αξιώματα¹⁰². Στον τομέα της δικαιοσύνης, από το συμβούλιο των πολιτών εκλέγονταν τρεις έμμισθοι δικαστές που σύστηναν το κατώτερο δικαστήριο της κτήσης (corte minor). Η θητεία τους ήταν ετήσια και οι αποφάσεις λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία. Επιπλέον λάμβαναν ποσοστά από τα πρόστιμα που επιβάλλονταν στους διαδίκους. Δίκαζαν κυρίως υποθέσεις οικονομικών διαφορών και οι αποφάσεις τους ήταν δυνατόν να εφεσιβληθούν ενώπιον του ανώτερου δικαστηρίου¹⁰³. Οι αγορανόμοι της πόλης (giusticiarii) κατά τον 15^ο αιώνα ήταν βενετοί ιππείς που συνόδευαν τον διοικητή της πόλης από την μητρόπολη. Το 1516 φαίνεται πως το αξίωμα είναι ανεξάρτητο και οι τρεις αγορανόμοι εκλέγονται από το συμβούλιο της πόλης. Πέρα από τον έλεγχο της αγοράς και των επαγγελματιών, οι αγορανόμοι συγκροτούσαν και δικαστικό φορέα. Εκδίκαζαν υποθέσεις αγορανομικών παραβάσεων, αδικημάτων σχετικών με το εμπόριο αλλά και με την είσπραξη των φόρων. Επέβαλλαν πρόστιμα, εκ των οποίων το 1/3 αποτελούσε προσωπική τους αμοιβή¹⁰⁴. Από ευγενείς εκλέγονταν συνήθως οι τρεις δημόσιοι δικηγόροι (advocatores comunis), που ήταν επιφορτισμένοι με την προετοιμασία των δικογραφιών και με την τήρηση της δικαστικής διαδικασίας. Επίσης, ανάλογα με τις ανάγκες, εκτελούσαν και διάφορα άλλα καθήκοντα κυρίως ως επιθεωρητές στους διάφορους τομείς. Οι άλλοι δημόσιοι δικηγόροι (advocati) που αναλάμβαναν την εκπροσώπηση πελατών χωρίζονταν σε «μικρούς» και «μεγάλους», ανάλογα με το δικαστήριο στο οποίο αγόρευαν. Έμμισθοι υπάλληλοι των δικαστηρίων ήταν οι κλητήρες (commandatori) και οι γραμματείς καθώς και οι υπεύθυνοι των κατασχέσεων και των πλειστηριασμών¹⁰⁵. Επιπλέον μαρτυρείται η ύπαρξη συμβολαιογράφων/νοταρίων. Από το συμβούλιο φαίνεται να εκλεγόταν ο διοικητής της σιταποθήκης (fontegero-massaro) και ο δημόσιος γιατρός¹⁰⁶. Στην ύπαιθρο, στην συλλογή των αγροτικών φόρων συμμετείχαν οι «πρωτόγεροι» και οι «γέροντες» (veterani) της κάθε κοινότητας, μαζί με τον αρμόδιο εισπράκτορα (scontro).

¹⁰¹ Κονδύλης Θάνος, ό.π, σ.98-100.

¹⁰² Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.185-187

¹⁰³ Κονδύλης Θάνος, ό.π, σ.63.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ.65.

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σ.65-66.

¹⁰⁶ Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.189-190.

Η οργάνωση στην επαρχία ήταν μάλλον υποτυπώδης και το έργο της εκπροσώπησης του ντόπιου πληθυσμού αναλάμβανε το συμβούλιο των πολιτών του Ναυπλίου¹⁰⁷.

Η') Κέρκυρα

Στην Κέρκυρα, η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στην διοίκηση ήταν εκτεταμένη κατά την διάρκεια της ενετοκρατίας. Οι κερκυραίοι, ήδη από την προσάρτηση του νησιού στην Βενετία, είχαν πετύχει την αναγνώριση και την διατήρηση των παλιών τους προνομίων από τους νέους τους κυρίους. Η συμμετοχή, βέβαια, στην αυτοδιοίκηση και στην άσκηση των δημόσιων αξιωμάτων δεν αφορούσε απαραίτητα όλα τα τμήματα του πληθυσμού, καθώς σταδιακά ένας αριθμός ισχυρών οικογενειών φαίνεται να καταφέρνει να μονοπωλήσει την πολιτική ζωή του τόπου. Η μακραίωνη προσπάθεια των επιφανών αυτών οικογενειών να πετύχουν την θεσμική αναγνώριση της προνομιακής τους θέσης αντανακλάται στην εξέλιξη της σύστασης του τοπικού συμβουλίου. Το γενικό συμβούλιο της Κέρκυρας, αρχικώς λειτουργούσε περισσότερο ως δημοτική συνέλευση με την συμμετοχή αστών και ευγενών. Το ετερογενές σώμα που δημιουργήθηκε εντός του συμβουλίου είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία άτυπων ιεραρχιών, με τις πιο ισχυρές ομάδες να επιδιώκουν τον αποκλεισμό των υπολοίπων από την συμμετοχή σε αυτό. Με την πάροδο του χρόνου θεσπίστηκαν πολλά νέα κριτήρια για την ένταξη στο γενικό συμβούλιο, πράγμα που οδήγησε στον ολοένα, αυξανόμενο, ολιγαρχικό χαρακτήρα του θεσμού. Το γενικό συμβούλιο ήταν μεγάλο και βραδυκίνητο όργανο και έτσι από τις πρώτες δεκαετίες της βενετικής παρουσίας η εκλογή των αξιωματούχων φαίνεται να έχει ανατεθεί σε μικρότερο εκλεκτορικό φορέα. Αυτό το ξεχωριστό σώμα απαρτιζόταν από ευγενείς αλλά και από άτομα κατώτερων τάξεων και αριθμούσε τα πενήντα με εξήντα άτομα. Λόγω πολλών αυθαιρεσιών του φορέα, οι κερκυραίοι επεδίωξαν με πρεσβείες τους στην Βενετία την δημιουργία ενός διαφορετικού, ευέλικτου οργάνου, το οποίο θα απαρτίζεται μόνο από τους «άριστους» και θα προέρχεται από τους κόλπους του γενικού συμβουλίου. Η διαδικασία ολοκληρώνεται το 1489 με την θέσπιση του συμβουλίου των 150, το οποίο θα διατηρούταν στην Κέρκυρα έως το 1786¹⁰⁸. Γρήγορα, όλες οι διοικητικές και εκτελεστικές αρμοδιότητες του γενικού συμβουλίου πέρασαν στο συμβούλιο των 150. Η λειτουργία του γενικού συμβουλίου περιορίστηκε σε αυτή της εκλογής των 150 και

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ.183.

¹⁰⁸ Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ.287.

ως εκ τούτου συνερχόταν μία φορά τον χρόνο. Τα μέλη του μικρότερου συμβουλίου εκλέγονταν για ετήσια θητεία και συνήθως προέρχονταν από τις πιο επιφανείς οικογένειες του νησιού. Από το συμβούλιο αυτό εκλέγονταν όλοι οι τοπικοί υπάλληλοι και αξιωματούχοι της κοινότητας, η εκλογή των οποίων δεν ήταν απευθείας αντικείμενο της βενετικής διοίκησης. Πιο τιμητικό αξίωμα στην κερκυραϊκή πολιτεία ήταν αυτό των συνδίκων. Αρχικά δύο τον αριθμό, έπειτα τέσσερις, οι σύνδικοι ήταν άμισθοι και αποτελούνταν κατά το ήμισυ από έλληνες και Λατίνους. Το 1691, λόγω της μείωσης του λατινικού στοιχείου, το όργανο γίνεται τριμελές με την συμμετοχή δύο ελλήνων και ενός Λατίνου. Εκλέγονταν για ετήσια θητεία, αλλά από το 1565 το αξίωμα τους εξαιρέθηκε από την *contumacia*. Οι υποψήφιοι θα έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το 38^ο έτος, όριο που αργότερα κατέβηκε στο 35^ο¹⁰⁹. Οι σύνδικοι ήταν οι αντιπρόσωποι της κοινότητας ενώπιον των βενετικών αρχών και ήταν αρμόδιοι για την σύγκληση του συμβουλίου. Λάμβαναν παράπονα και αναφορές απ' όλους τους πολίτες, τα οποία εξέταζαν σε συνεργασία με τους βενετούς κυβερνήτες. Επέβλεπαν την λειτουργία της διοίκησης εκδίδοντας σχετικές διατάξεις και μπορούσαν να καταγγέλλουν αυτεπάγγελτα τις πολιτικές οι στρατιωτικές αρχές για παράβαση καθηκόντων ή κατάχρηση εξουσίας¹¹⁰. Επιπλέον καθόριζαν το ύψος των τιμών και ασκούσαν ένα βαθμό αγορανομικής εποπτείας, ως προς τις τιμές και την ποιότητα των αγαθών. Μάλιστα, ήταν υπεύθυνοι για την επάρκεια των σιτηρών και τηρούσαν τα κλειδιά των περισσότερων δημόσιων υπηρεσιών¹¹¹. Σχετικά με τις λειτουργίες του συμβουλίου ήταν τα αξιώματα των κηυσόρων (*censori*) και από το 1640, των συνηγόρων (*contradittori-difensori*). Οι κήυσορες ήταν τέσσερις, δύο τακτικοί και δύο αναπληρωματικοί, και το αξίωμα τους ήταν άμισθο. Κατόπιν εντολής των συνδίκων, προχωρούσαν στην σύγκληση του συμβουλίου, στο οποίο προΐσταντο και τηρούσαν την τάξη¹¹². Επιπλέον, πραγματοποιούσαν την καταμέτρηση των ψήφων, ενώ οι αναπληρωματικοί λειτουργούσαν ως ψηφολέκτες και ήλεγχαν τα προσόντα των ψηφοφόρων. Οι συνηγόροι ή «αντιλέγοντες» ήταν επίσης άμισθοι αξιωματούχοι, καθήκον των οποίων ήταν ο έλεγχος της νομιμότητας των προτάσεων που υποβάλλονταν στο συμβούλιο και η παράθεση σχετικών αντεπιχειρημάτων. Από το συμβούλιο εκλέγονταν τρεις άμισθοι ετήσιοι δικαστές (*giudici annuali*) με ετήσια θητεία. Αποτελούσαν συλλογικό

¹⁰⁹ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.27.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ.28.

¹¹¹ Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ.312.

¹¹² Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.32.

όργανο, επιφορτισμένο με την εκδίκαση μικρών χρηματικών διαφορών και δικαιούταν να παρίσταται συμβουλευτικά στα αστικά και τα ποινικά δικαστήρια. Οι υποψήφιοι θα έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το 40^ο και αργότερα το 35^ο έτος τους για την ανάληψη του αξιώματος¹¹³. Ιδιαίτερα τιμητικό ήταν το αξίωμα του δικηγόρου των φυλακισμένων (*avvocati di prigionieri*), το οποίο εξαιρέθηκε από την *contumacia* το 1565. Το 1692 θεσπίζεται το αξίωμα των τριών ειρηνοποιών (*signori della pace*). Οι ειρηνοποιοί εκλέγονταν ανάμεσα από τους γηραιότερους των 150 και διέθεταν ορισμένες δικαστικές αρμοδιότητες στην κατώτατη βαθμίδα. Κύριο μέλημα τους ήταν η ειρηνική επίλυση διαφορών με τον συμβιβασμό των δύο μερών ενώ μπορούσαν να επιβάλλουν κατ' οίκον περιορισμό. Εάν δεν επερχόταν το επιθυμητό αποτέλεσμα παρέπεμπαν την υπόθεση στις ανώτερες Αρχές¹¹⁴. Οι αγορανόμοι (*giustizieri*) ήταν δύο, ένας Λατίνος και ένας έλληνας. Για την εκλογή στο αξίωμα οι υποψήφιοι θα έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το 30^ο έτος και να διαθέτουν προϋπηρεσία σε άλλα δημόσια αξιώματα. Η θητεία τους, αν και ετήσια, λόγω των ιδιαίτερων ωφελημάτων που ενείχε το αξίωμα, μειώθηκε το 1633 σε τετράμηνη και το 1690 σε δίμηνη. Ασκούσαν μαζί με τους συνδίκους τον αγορανομικό έλεγχο και ειδικότερα φρόντιζαν για την λειτουργία των ζυγαριών και για την τήρηση των μέτρων και των σταθμών. Οι προνοητές επί των πινάκων (*provveditori sopra le/alle tollele*) ήταν δύο άμισθοι αξιωματούχοι, επιφορτισμένοι με την καταγραφή των δικαστικών εξόδων. Κατήγγειλαν τους γραμματείς των δικαστηρίων, αν αυτοί ζητούσαν υπέρογκα ποσά, και σε περίπτωση καταδίκης τους, λάμβαναν το 1/5 του επιβληθέντος προστίμου¹¹⁵. Τον 16^ο αιώνα θεσπίζεται το αξίωμα των τριών υγειονόμων (*provveditori alla sanita*). Κύριες αρμοδιότητες τους ήταν: η τήρηση των κανονισμών υγιεινής, ο έλεγχος των πλοίων και η εκδίκαση υγειονομικών παραβάσεων. Στην κοινωνική πολιτική εντάσσεται το αξίωμα των συντηρητών (*conservatori*) του ενεχυροδανειστηρίου (*Monte di Pieta*), το οποίο ιδρύθηκε το 1631. Στο ίδρυμα, εκτός από τους συντηρητές, υπηρετούσε ένας λογιστής (*ragionato*) και ένας σκευοφύλακας (*massaro*). Η εκλογή των αξιωματούχων πέρασε αργότερα από το συμβούλιο σε μεικτή εκλεκτορική επιτροπή βενετών και κερκυραίων. Το 1533 θεσπίστηκε το αξίωμα των σιτοφυλάκων (*fontecari*), οι οποίοι, μαζί με δύο εισπράκτορες (*esatori*), ασκούσαν την διοίκηση της σιταποθήκης. Το 1680

¹¹³ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.30.

¹¹⁴ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.313-314.

¹¹⁵ Στο ίδιο,σ.314-315.

θεσμοθετείται το αξίωμα των δύο επιτρόπων-προϊσταμένων (*governatori-priori*) των μονών. Εκλέγονταν για τριετή θητεία και οι υποψήφιοι θα έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το 50^ο έτος της ηλικίας τους. Αρμοδιότητα τους ήταν η καταγραφή της περιουσίας των μονών ενώ τους επιτρεπόταν η παράλληλη άσκηση δεύτερου, έμμισθου αξιώματος (*supranumeraria*)¹¹⁶. Από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα, το αξίωμα των τριηράρχων (*sopracomiti*) εκλέγεται από τα μέλη της κοινότητας. Αυτοί αναλάμβαναν την επάνδρωση και τον εξοπλισμό πολεμικών πλοίων εκ μέρους της κοινότητας. Η τήρηση ενός αριθμού πλοίων ήταν υποχρεωτική από την Βενετία και οι *sopracomiti* έχαιραν μεγάλου σεβασμού¹¹⁷. Οι εγχώριοι μπορούσαν να ανέλθουν και σε πλήθος άλλων αξιωμάτων όπως οι προνοητές επί των δρόμων (*provveditori sopra strade*), διάφοροι γραμματείς και υπάλληλοι αλλά και του φύλακα των βιβλίων των νεκρών συμβολαιογράφων (*custode dei libri di notary morti*). Από το 1627 οι αποφάσεις του συμβουλίου των 150 θα έπρεπε να στηρίζονται σε γνωμοδοτήσεις ενός νέου ολιγομελούς οργάνου, του συμβουλευτικού συνεδρίου. Το συμβουλευτικό συνέδριο ή κονκλάβιο (*consulta del conclave*) ήταν δωδεκαμελές συλλογικό όργανο υψηλού κύρους. Απαρτιζόταν από τους ετήσιους δικαστές, τους κήνσορες, τους συνδίκους και από τρία απλά μέλη (*capitolari*), που εκλέγονταν από το συμβούλιο των 150. Έργο του συμβουλίου ήταν εκφορά γνωμοδοτήσεων προς το συμβούλιο των 150 για όλα τα σημαντικά θέματα¹¹⁸. Στην ύπαιθρο, η κερκυραϊκή επικράτεια ήταν χωρισμένη σε τέσσερις περιφέρειες ή «βαιλίκια». Κάθε βαιλίκι διακρινόταν σε επιμέρους αγροτικές κοινότητες, οργανωμένες κατά τα βυζαντινά πρότυπα σε «δεκαρχίες» και «μπαντιέρες». Ωστόσο η οργάνωση της υπαίθρου σταδιακά ατόνησε και από τον 16^ο αιώνα είχε απωλέσει την θεσμική της ισχύ¹¹⁹. Ολοκληρώνοντας, η κοινότητα της Κέρκυρας συγκροτήθηκε γύρω από τις τοπικές ισχυρές οικογένειες, οι οποίες αποκτούσαν ολοένα αυξανόμενη επιρροή με την πάροδο του χρόνου και από τον 17^ο αιώνα κατάφεραν το «κλείσιμο» των συμβουλίων με την θεσμική πλέον, απομάκρυνση του «απλού λαού» από αυτά. Οι ισχυροί της Κέρκυρας, αν και αστοί κατά τα βενετικά πρότυπα, εξομοίωναν τους εαυτούς του με ευγενείς και σταδιακά κατάφεραν να επικρατήσουν στην κοινωνική συνείδηση των συντοπιτών τους ως τέτοιοι.

¹¹⁶ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.316.

¹¹⁷ Στο ίδιο,σ.317.

¹¹⁸ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.302-304.

¹¹⁹ Λούντζης Ερμάνος, ό.π, σ.45-46 - Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.276.

Θ') Ζάκυνθος - Κεφαλονιά

Στην Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά, οι τοπικοί θεσμοί εξελίχθηκαν με πρότυπο τους αντίστοιχους της Κερκύρας. Σε αμφότερα τα νησιά λειτουργούσαν γενικά συμβούλια που συγκροτούνταν από τους έλληνες και τους Λατίνους αστούς και ευγενείς. Επίσης, όπως και στην Κέρκυρα, λειτουργούσαν μικρότερα συμβούλια με 150 μέλη, εκλεγμένα από το γενικό συμβούλιο. Τα συμβούλια των 150 στην Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά ήταν αντιστοίχως επιφορτισμένα με την εκλογή των τοπικών αξιωματούχων και με εκτελεστικές λειτουργίες. Στα εγχώρια αξιώματα, πιο σημαντικό θεωρείται αυτό των συνδίκων, η νομιμότητα της δράσης των οποίων ελεγχόταν από τον βενετό προβλεπτή. Λόγω της απουσίας συμβουλευτικού συνεδρίου στα νησιά αυτά, το γνωμοδοτικό καθήκον επωμίζονταν, επίσης, οι σύνδικοι. Κατά τον ίδιο τρόπο, στην ομαλή λειτουργία των συμβουλίων συνέβαλλαν οι κήνσορες και οι αντιλέγοντες. Από το 1618 οι δύο κοινότητες αποκτούν από την Βενετία το δικαίωμα να εκλέγουν τους τριηράρχες μεταξύ των μελών τους. Εν καιρώ πολέμου στην Ζάκυνθο αντιστοιχούσαν δύο ενώ στην Κεφαλονιά τρεις. Για τα λοιπά αξιώματα παρατηρείται ταύτιση με τα αντίστοιχα της Κερκύρας¹²⁰. Στην Ζάκυνθο το 1578 το συμβούλιο των επιχείρησε να σφετερισθεί την εξουσία επιχειρώντας το «κλείσιμο» του. Η ενέργεια αυτή τελικώς απεφεύχθη, αλλά οδήγησε το νησί σε κοινωνικές αναταραχές¹²¹.

III) ΤΟΠΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Α') Λευκάδα

Στην Λευκάδα, οι κοινοτικοί θεσμοί εξελίχθηκαν κατά τρόπο διαφορετικό από τα υπόλοιπα νησιά της Επτανήσου. Όταν το 1684 ο βενετός αρχιστράτηγος Φραγκίσκος Μοροζίνι κατέλαβε το νησί, αντί να ορίσει το πολίτευμα, επέτρεψε στους κατοίκους του να κυβερνηθούν με όποιον τρόπο νόμιζαν δικαιότερο. Κατόπιν οι λευκάδιοι έστειλαν τις προτάσεις τους στην Βενετία, οι οποίες, με λίγες τροποποιήσεις, έγιναν

¹²⁰ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.60-75.

¹²¹ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.71 - Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ. 140.

αποδεκτές από την σύγκλητο¹²². Το κοινοτικό συμβούλιο της Λευκάδας συγκροτούσαν άτομα αδιακρίτως από όλες τις τάξεις του πληθυσμού, με αποτέλεσμα αυτό να θυμίζει περισσότερο δημοτική συνέλευση. Βέβαια, δεν έλειψαν φαινόμενα χειραγώγησης των πολλών από μία ισχυρή μειοψηφία, κυρίως ως προς την ανάληψη των δημοσίων λειτουργημάτων. Το γενικό συμβούλιο της Λευκάδας συνεργόταν κατ' έτος για την εκλογή των δημοσίων αξιωματούχων. Αναλυτικά, από το συμβούλιο εκλέγονταν: τρεις σύνδικοι, τρεις Ειρηνοδίκες (giudici della corte minore) και ο γραμματέας τους, τρεις υγειονόμοι (deputati alla sanita) και ο γραμματέας τους, δύο αγορανόμοι (giustizieri), δύο πραγματογνώμονες (estimatori della campagna), δύο προβλεπτές επί των οδών και ένας ταμίας. Ως προς τις αρμοδιότητες και την θητεία των αξιωματούχων, παρατηρείται ταύτιση με τις υπόλοιπες κτήσεις¹²³. Το 1787, η Βενετία έδωσε εντολή στον έκτακτο γενικό προβλεπτή Νικόλαο Erizzo, να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στους πολιτικούς θεσμούς των νησιών. Ιδιαίτερη προσοχή έδειξε στην Λευκάδα, όπου και αναμόρφωσε το γενικό συμβούλιο αφαιρώντας του την αρμοδιότητα να εκλέγει τους κυριότερους αξιωματούχους. Η εκλογή των συνδίκων, των αντιλεγόντων, των δικαστών και των υγειονόμων πλέον ήταν καθήκον ενός μικρότερου, νεοσυσταθέντος συμβουλίου. Το συμβούλιο αυτό θα απαρτιζόταν από τους προηγούμενους διατελέσαντες στα παραπάνω αξιώματα μαζί με όσους κατείχαν διδακτορικό δίπλωμα νομικής και ιατρικής. Επιπλέον θα μετείχαν σε αυτό πενήντα αιρετά μέλη από το γενικό συμβούλιο, εκ των οποίων οι μισοί θα έπρεπε να είναι κάτοικοι πόλεως ενώ οι άλλοι μισοί κάτοικοι της υπαίθρου¹²⁴. Στο δεύτερο συμβούλιο πέρασε το καθήκον της περίσκεψης γύρω από τα σπουδαία ζητήματα του τόπου ενώ το γενικό συμβούλιο διατηρούσε την εκλογή των υπόλοιπων αξιωματούχων. Στην ύπαιθρο, οι αγροτικές κοινότητες της Λευκάδας συνέχιζαν να λειτουργούν, όπως παλαιότερα, υπό την διοίκηση των «πρωτογέρων» (vecchiardi). Αστυνομικά καθήκοντα εκτελούσαν οι κοντόσταβλοι (contestabili). Αμφότεροι οι παραπάνω αξιωματούχοι ήταν αιρετοί από τις κοινότητες για ετήσια θητεία¹²⁵. Συνοψίζοντας, είναι ασφαλές να φτάσουμε στο συμπέρασμα ότι η κοινότητα της Λευκάδας διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα νησιά της Επτανήσου. Τόσο το ελεύθερο φρόνημα των κατοίκων της, όσο και η ελαστικότητα των βενετικών αρχών στα τέλη

¹²² Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.76-77.

¹²³ Λούντζης Ερμάννος, ό.π, σ.78.

¹²⁴ Στο ίδιο, σ.81.

¹²⁵ Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.432.

του 17^{ου} αιώνα, συνέβαλαν ώστε το πολίτευμα την νήσου να λάβει τρόπον τινά δημοκρατικό χαρακτήρα.

Β') Πρέβεζα

Στην Πρέβεζα, η οργάνωση της τοπικής κοινότητας διακρίνεται σε δύο φάσεις. Η πρώτη διαρκεί από την εγκαθίδρυση της βενετικής κυριαρχίας το 1718 έως το 1740 και η δεύτερη από το 1740 έως το 1797. Κατά την πρώτη φάση, την κοινότητα διοικούσαν οι εγχώριοι προύχοντες, οι οποίοι ήταν είτε γαιοκτήμονες είτε διέθεταν στρατιωτική ισχύ. Η κοινότητα δεν διέφερε και πολύ από τις αντίστοιχες στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα. Η τομή συντελείται το έτος 1740 όταν ένας αριθμός ισχυρών οικογενειών με φιλοβενετικά αισθήματα, αιτήθηκε από την Βενετία την συγκρότηση κοινοτικού συμβουλίου με μέλη τις εξέχουσες τοπικές οικογένειες. Το 1741 συντάχθηκε το καταστατικό του νέου κοινοτικού σώματος, το οποίο θα περιλάμβανε περίπου 100 μέλη¹²⁶. Από την κοινότητα πλέον θα εκλέγονταν οι δημόσιοι αξιωματούχοι, σύμφωνα με το νέο καταστατικό. Αναλυτικότερα, τρεις σύνδικοι ήταν επιφορτισμένοι με την διοίκηση της κοινότητας και με την υποβολή αναφοράς κάθε δίμηνο στις ενετικές αρχές σχετικά με τα τεκταινόμενα στην περιοχή. Τρεις δικαστές εκδίκαζαν υποθέσεις μικρού οικονομικού ενδιαφέροντος με τις αποφάσεις τους να εφεσιβάλλονται ενώπιον του βενετού προνοητή. Ένας γραμματέας μεριμνούσε για την καταγραφή των πράξεων της κοινότητας αλλά και των αποφάσεων των συνδίκων. Τον έλεγχο των τιμών της αγοράς ασκούσαν δύο αγορανόμοι, ενώ τρεις υγειονόμοι φρόντιζαν για την δημόσια υγεία. Δύο δικαστές-εκτιμητές ασκούσαν χρέη πραγματογνωμόνων σχετικά με τις ζημιές που προκαλούσαν διάφορα ζώα στους αγρούς. Όλοι οι παραπάνω αξιωματούχοι εκλέγονταν με ετήσια θητεία και δεσμεύονταν από ισόχρονη *contumacia*¹²⁷.

Γ') Πελοπόννησος

Η εγχώρια διοίκηση στην βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο εξελίσσεται διαφορετικά στις πόλεις και στην ύπαιθρο. Ενώ στα αστικά κέντρα σχηματίζονται γρήγορα κοινοτικά συμβούλια κατά το πρότυπο των Επτανήσων, στην ύπαιθρο

¹²⁶ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.457-458.

¹²⁷ Στο ίδιο,σ.460-461.

συνέχισε να υφίσταται η οργανωτική δομή της τουρκοκρατίας. Επικεφαλής των αγροτικών κοινοτήτων ήταν οι τοπικοί γέροντες ή πρόκριτοι (*primati*), οι οποίοι αποτέλεσαν επίσημο συνομιλητή των βενετικών αρχών και διέθεταν ευρείες αρμοδιότητες. Σε αυτές, μεταξύ άλλων, συγκαταλέγονται : η συλλογή των φόρων, η τήρηση της τάξης, ο καταμερισμός των αγγαρειών και η σύνταξη καταστάσεων με τους μάχιμους άνδρες¹²⁸. Αντίθετα, στις μεγαλύτερες κωμοπόλεις και στις πόλεις δημιουργήθηκαν γρήγορα κοινοτικά σώματα κατόπιν αιτήσεων των εγχώριων. Οι κοινοτικοί σχηματισμοί των πόλεων της Πελοποννήσου διέθεταν αστικό χαρακτήρα αλλά πρωτίστως φιλοβενετικό. Οι βενετοί επιθυμούσαν την ύπαρξη φίλια προσκείμενων συλλογικών συσσωματώσεων, στις οποίες εμπιστεύθηκαν αρκετές λειτουργίες της δημόσιας ζωής. Μία από αυτές ήταν η εκλογή των τοπικών αξιωματούχων, οι οποίοι εκλέγονταν από τις κοινοτικές συνελεύσεις. Γενικά στις πελοποννησιακές πόλεις, επικεφαλής των τοπικών κοινοτήτων ήταν οι σύνδικοι, συνήθως τρεις τον αριθμό. Αυτοί συγκαλούσαν τις συνελεύσεις και καθόριζαν την ημερήσια διάταξη.. Επιπλέον όριζαν τις τιμές των προϊόντων, φύλασσαν το ταμείο της κοινότητας και επέβαλαν τις αγγαρείες. Στη Βόστιτσα, πλην των συνδίκων, εκλέγονταν δύο κήνσορες και δύο αντιλέγοντες, όπως και στα Επτάνησα¹²⁹. Μικρές χρηματικές διαφορές εκδίκαζαν τρεις πρωτοβάθμιοι δικαστές (*giudici della prima mano*) και οι αποφάσεις τους εφεσιβάλλονταν ενώπιον των βενετών προβλεπτών. Τον έλεγχο της αγοράς ασκούσαν δύο αγορανόμοι ενώ οι υγειονόμοι φρόντιζαν για την δημόσια υγεία και την πρόληψη επιδημιών. Για την περεταίρω προστασία της δημόσιας υγιεινής, ο αρχιστράτηγος Marin Michiel εισήγαγε το αξίωμα των επιστατών των δημοσίων δρόμων (*deputati sopra le pubbliche strade*), οι οποίοι καθάριζαν το οδόστρωμα¹³⁰. Στην Βόστιτσα, αστυνομικά καθήκοντα διέθετε ένας εκλεγμένος αγροφύλακας καθώς και οι δύο επιστάτες των δρόμων (*signori sopra le strade*), οι οποίοι μεριμνούσαν για την καταπάτηση των δημοσίων χώρων¹³¹. Τα τριάντα χρόνια της δεύτερης βενετοκρατίας, ενώ έφεραν τους κατοίκους της Πελοποννήσου σε επαφή με τους αστικούς θεσμούς της δύσης, δεν κατάφεραν να συγκινήσουν αντίστοιχα την πλειοψηφία των κατοίκων της υπαίθρου. Η ζωή στις αγροτικές περιοχές δεν άλλαξε από την οθωμανική περίοδο, πράγμα που συνέβαλε ως ένα βαθμό στην επαναφορά της.

¹²⁸ Παπαδία-Λάλα Αναστασία, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων...*, ό.π,σ.468-469.

¹²⁹ Στο ίδιο,σ.488-489.

¹³⁰ Στο ίδιο,σ.490-491.

¹³¹ Στο ίδιο,σ.493.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από το 1204 έως το 1797, η βενετική παρουσία στον ελλαδικό χώρο απλώνεται από τον ευρωπαϊκό μεσαίωνα μέχρι και την αυγή των αστικών επαναστάσεων. Στο διάστημα των πέντε αυτών αιώνων η αυτοκρατορία της Γαληνοτάτης δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου ανέτειλε, μεσουράνησε και εν τέλει έδυσε από το προσκήνιο της ιστορίας. Αντίστοιχα, ο διοικητικός μηχανισμός των κτήσεων της αλλά και της ίδιας της μητρόπολης άλλοτε υπήρξε πρωτοποριακός και άλλοτε απαρχαιωμένος. Η χρήση εκλεγμένων συλλογικών οργάνων για την διοίκηση των κτήσεων και ρητή, περιοριστική κατοχύρωση των αρμοδιοτήτων τους ήταν, πράγματι, πρωτότυπο εγχείρημα για τα μεσαιωνικά δεδομένα. Την στιγμή που η φεουδαρχία και η απόλυτη μοναρχία βρίσκονταν στο ζενίθ τους στην υπόλοιπη Ευρώπη, οι δημοκρατικοί θεσμοί της Βενετίας, αν και αφορούσαν μια κλειστή ομάδα, αποτελούσαν κάτι καινοφανές για την εποχή.

Το θεσμικό σύστημα δεν περιορίστηκε στην πόλη της Βενετίας αλλά λειτούργησε ως υπόδειγμα για την διοικητική διάρθρωση των υπερπόντιων κτήσεων. Η Γαληνοτάτη επιχείρησε την «μεταφύτευση» του πολιτεύματος της στις περιοχές της Ελλάδας που γνώρισαν την κυριαρχία της, εξοικειώνοντας τον εγχώριο πληθυσμό με μια πραγματικότητα διαφορετική από το Βυζάντιο ή τον οθωμανικό ζυγό. Η αυξανόμενη σταδιακά συμμετοχή του τοπικού στοιχείου στην διοίκηση και η έμπρακτη ανάληψη δημοσίων λειτουργημάτων από μια μερίδα των κατοίκων ωρίμασε και εκπαιδευσε πολιτικά τον ελληνικό πληθυσμό. Κατά την βενετοκρατία, επίσης, «ανδρώθηκε» και μορφώθηκε η ελληνική αστική τάξη, η οποία θα έπαιζε ρόλο κλειδί στην απελευθέρωση και στην λειτουργία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Καθ' όλη την διάρκεια της κυριαρχίας τους οι βενετοί με κάθε ευκαιρία βελτίωναν τον κρατικό μηχανισμό τους, δίχως ποτέ να τον αλλάζουν ριζικά. Για την τήρηση της νομιμότητας, θέσπισαν αυστηρούς νόμους και θεσμοθέτησαν ελεγκτικά όργανα ενώ για τους παραβάτες προβλέπονταν πολύ αυστηρές ποινές. Η διοίκηση δομήθηκε κατά

τρόπο ώστε οι σημαντικές αποφάσεις να λαμβάνονται από την μητρόπολη και οι κυβερνήτες των κτήσεων να λειτουργούν ως απλοί εντολοδόχοι, με περιορισμένη διακριτική ευχέρεια δράσης. Οι ακριβείς εντολές και οι λεπτομερέστατες τοπικές διατάξεις σε συνδυασμό με την αλληλοεπόπτευση των οργάνων, φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, να μην αφήνουν τόπο σε φαινόμενα κακοδιοίκησης και διαφθοράς. Η πραγματικότητα όμως ήταν πολλές φορές διαφορετική από τις επιδιώξεις της μητρόπολης, με την διαφθορά να μαστίζει τις βενετοκρατούμενες περιοχές. Συνήθη ήταν τα παράπονα των κατοίκων για παράνομη ενασχόληση των βενετών κυβερνητών με το εμπόριο. Ακόμη, δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις εκβιασμού των εγχώριων για την απόσπαση χρημάτων ή η σύναψη πελατειακών σχέσεων με μερίδα του τοπικού πληθυσμού, εις βάρος των υπολοίπων. Άφθονες καταγγελίες κατά των βενετικών οργάνων αφορούσαν σε καταστρατήγηση κεκτημένων προνομίων, μεροληπτική απονομή της δικαιοσύνης και κατάφωρη παραβίαση των νόμων. Αίσθηση προκαλεί η μαρτυρία του Στεφάνου Michiel, διοικητή του φρουρίου Μπούρτζι στο Ναύπλιο, το 1531. Σύμφωνα με τον Michiel, η άντρες στο φρούριο παρέμεναν απλήρωτοι επί δέκα μήνες καθώς ο βάιλος Σιλβέστρος Pisani κατακρατούσε τα χρήματα της μισθοδοσίας τους. Επιπλέον, κατήγγειλε τον βάιλο για διορισμό των συγγενών του σε δημόσιες θέσεις και για άσκοπη χρήση των πυρομαχικών, με αποτέλεσμα το φρούριο να έχει αχρηστευθεί¹³². Μαρτυρίες κακοδιοίκησης, όπως η προηγούμενη, υπήρξαν πολλές και καλύπτουν τις περισσότερες βενετικές κτήσεις.

Η αιτία των φαινομένων διαφθοράς μπορεί να ανιχνευτεί στην ίδια την δομή της βενετικής κοινωνίας. Οι αριστοκρατικές οικογένειες της Βενετίας, από το 1327, ήταν συγκεκριμένες και κλειστές ως προς τον αριθμό καθιστώντας την ένταξη νέων μελών στην άρχουσα τάξη αδύνατη. Από την τάξη των ευγενών προέρχονταν σχεδόν όλοι οι δημόσιοι αξιωματούχοι και μόνο οι ευγενείς μετείχαν στα συμβούλια και τα άλλα θεσμικά όργανα. Με αυτόν τον τρόπο, η πολιτική στην Βενετία αφορούσε μόνο μία κλειστή κάστα «εκλεκτών» οικογενειών. Επειδή δεν προβλεπόταν έκπτωση από την αριστοκρατική ιδιότητα, με τα χρόνια αυξήθηκαν τα περιστατικά πτώχευσης μελών της βενετικής ευγένειας, για την αξιοπρεπή διαβίωση των οποίων μεριμνούσε το κράτος. Ως εκ τούτου, για την βελτίωση της ζωής των οικείων τους, οι βενετοί ευνοούσαν την ανάληψη έμμισθων αξιωμάτων από τα τους πτωχευμένους συμπολίτες

¹³² Πλουμίδης Γεώργιος, ό.π, σ.56.

τους. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην εκλογή πολλών αξιωματούχων που απέβλεπαν στον άμεσο πλουτισμό κατά την σύντομη θητεία τους, αδιαφορώντας για τα ιδανικά και τις εντολές της μητρόπολης¹³³.

Παρά τα φαινόμενα διαφθοράς, πολλοί βενετοί ευγενείς εκπλήρωναν σχολαστικά τα καθήκοντα τους κερδίζοντας συχνά την εύνοια του ντόπιου πληθυσμού. Επιπλέον, η δικαιοσύνη κατείχε περίοπτη θέση στον διοικητικό μηχανισμό των βενετών και η αμερόληπτη απονομή της αποτελούσε πάγια το ζητούμενο. Τα παράπονα των κατοίκων συχνά ακολουθούσε η αποστολή κάποιου επιθεωρητή, ο οποίος αν εντόπιζε βάσιμα στοιχεία μπορούσε να συλλάβει τον υπαίτιο βενετό αξιωματούχο και να τον σύρει στην μητρόπολη για να δικαστεί. Με αυτό τον τρόπο, πολλοί αξιωματούχοι κρίθηκαν ένοχοι και τιμωρήθηκαν αυστηρά. Επίσης, μέσω της αποστολής πρεσβειών ενώπιον της Γερουσίας, οι κοινότητες των εγχώριων μπορούσαν να αιτηθούν και να λάβουν προνόμια ή να ζητήσουν την διόρθωση κάποιας άδικης κατάστασης. Η Γερουσία, επιδιώκοντας την συναίνεση των διοικουμένων, αντιμετώπιζε με λογική τα αιτήματα των κατοίκων ενώ ήταν ανελέητη με όσους παρέβαιναν τις διατάξεις της. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αποστολή έκτακτων επιθεωρητών, συνέβαλαν στην επίτευξη κάποιας εμπιστοσύνης στους θεσμούς της Γαληνοτάτης. Η Βενετία, παρά την γενικευμένη διαφθορά, παρέμεινε «δίκαιη» στην κοινωνική συνείδηση.

Εν γένει, ο διοικητικός μηχανισμός των βενετών αποτέλεσε πρότυπο για την εποχή του. Ο καταμερισμός της διοίκησης ανάμεσα στον τοπικό πληθυσμό και τα όργανα της μητρόπολης επέτρεψε στην δημοκρατία να διατηρεί τον έλεγχο της μεγαλύτερης εικόνας και να μην ασχολείται ευθέως με όλες τις υποθέσεις των ντόπιων. Η αυστηρή υπαγωγή των αξιωματούχων στον νόμο και στις υποδείξεις της μητρόπολης σε συνδυασμό με την ευελιξία και την συλλογικότητα των διοικητικών οργάνων καθιστούν την Βενετική πολιτεία ένα «Κράτος Δικαίου» της εποχής. Στον τοπικό τομέα, η νεοσύστατη αστική τάξη ανέπτυξε φιλοδυτικό χαρακτήρα και πλαισίωσε πολλάκις την στρατιωτική προσπάθεια της Βενετίας εναντίον των Τούρκων. Καθώς, όμως, η Βενετία ήταν πρωτίστως ένα κράτος εμπορών, η οικονομική της παρακμή από τον 16^ο αιώνα οδήγησε και στην πολιτική παρακμή. Η έλλειψη χρημάτων για την συντήρηση του μηχανισμού της επέφερε μοιραία τον εκφυλισμό του τελευταίου. Στις

¹³³ Γασπαρινάτος Γ. Σπύρος, ό.π, σ.121-122.

θέσεις ευθύνης βρίσκονταν ολοένα και περισσότεροι αργυρώνητοι αξιωματούχοι δίχως διάθεση να προσφέρουν τα μέγιστα ή να πέσουν πολεμώντας τους Οθωμανούς. Κατά τον τελευταίο αιώνα της ζωής της η Βενετία ήταν πλέον μια σκιά του προηγούμενου της εαυτού. Στον απόηχο του διαφωτισμού και της Γαλλικής επανάστασης, οι άλλοτε προοδευτικοί θεσμοί της Γαληνοτάτης ήταν πλέον αναχρονιστικοί.

Αν και ουσιώδης για την αστική συγκρότηση, η βενετοκρατία δεν ήταν το ίδιο ευεργετική και για τον πληθυσμό της υπαίθρου. Η συντριπτική πλειοψηφία των εγχώριων αποτελούταν από αγρότες και από λοιπούς χειρώνακτες, η βελτίωση της ζωής των οποίων δεν απασχόλησε ποτέ ιδιαίτερα. Αντίθετα, σε πολλές περιπτώσεις η κατάσταση των αγροτικών κοινοτήτων επιδεινώθηκε μέσα από την δυσβάσταχτη φορολόγηση και την καταδυνάστευση, τόσο από τους νέους τους κυρίους όσο και από το νέα προνομιούχα στρώματα των ομοεθνών τους. Σε συντριπτικό βαθμό αγράμματοι, οι κάτοικοι της υπαίθρου έπεφταν συχνά θύματα απάτης από αστούς συμβολαιογράφους και εκτιμητές ενώ τα ζώα και η σοδειά τους ενίοτε εξαγοράζονταν αναγκαστικά από τους τοπικούς αξιωματούχους. Κατά τη βενετική κυριαρχία, η κατώτερη τάξη του πληθυσμού, το λεγόμενο «πόπολο», επωμιζόταν τις μισητές αγγαρείες. Οι αγγαρείες συνιστούσαν εξαναγκαστική εργασία για ορισμένο χρονικό διάστημα στα οχυρωματικά έργα ή αντίστοιχη υπηρεσία στις γαλέρες. Αν και ήταν υποχρεωτικές για το σύνολο του τοπικού πληθυσμού, οι προνομιούχες τάξεις των πόλεων κατάκτησαν σταδιακά την απαλλαγή από αυτές. Η δυσφορία των κατοίκων της υπαίθρου μεγάλωνε από το γεγονός ότι αναλάμβαναν την κατασκευή των οχυρωματικών έργων από τα οποία δεν θα αντλούσαν καμία ωφέλεια. Μην έχοντας κατοικία εντός των πόλεων, οι αγρότες βρίσκονταν στο έλεος των καταστρεπτικών τουρκικών και πειρατικών επιδρομών με πολλούς να οδηγούνται στην δουλεία. Ακόμη, δεν διέθεταν την οικονομική άνεση για την αποστολή πρεσβειών στην Βενετία και για την εκπροσώπηση τους εξαρτώντο από τους αστούς, οι οποίοι συχνά αποσιωπούσαν τα παράπονα τους από συμφέρον. Κατά γενικό κανόνα πιο θρησκόληπτοι, οι κάτοικοι της επαρχίας ήταν πιο επιρρεπείς στο να αντιπαθούν τους καθολικούς βενετούς, για τους περιορισμούς που επέβαλαν οι τελευταίοι, στον ορθόδοξο κλήρο. Δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο οι αγροτικοί πληθυσμοί να προτιμούν την οθωμανική κυριαρχία ή και να εργάζονται συνειδητά προς αυτόν τον σκοπό.

Τα πολυάριθμα αγροτικά στρώματα, αν και κατά βάση πιο εχθρικά απέναντι στους βενετούς, καθοδηγούνται συνήθως από τις φιλοβενετικές εξέχουσες οικογένειες της τοπικής ζωής. Οι ισχυρές οικογένειες δεν ήταν πάντα διατεθειμένες να ρισκάρουν μια ανοιχτή αναμέτρηση με την Βενετία και χρησιμοποιούσαν το δίκτυο των επιρροών τους ως μοχλό πίεσης για την κοινωνική τους ανάδειξη. Πολλές, αν όχι οι περισσότερες, κοινωνικές συγκρούσεις στις βενετοκρατούμενες περιοχές δεν είχαν ως στόχο την απομάκρυνση της βενετικής κυριαρχίας αλλά την καλύτερευση των συνθηκών μέσα σε αυτή. Πάγια αιτία κοινωνικών αναταραχών αποτελούσαν οι όροι συμμετοχής και αποκλεισμού από τα κοινοτικά σώματα. Το προνόμιο της συμμετοχής στα πολιτικά δρώμενα ήταν βασική επιδίωξη των οικονομικά ισχυρών εγχώριων την ώρα που οι ήδη μετέχοντες σε αυτά επεδίωκαν τον αποκλεισμό τους. Τα αντικρουόμενα συμφέροντα οδήγησαν αρκετές φορές σε βίαιες διενέξεις με το ζητούμενο να είναι η συμμετοχή στα συμβούλια και όχι η κατάργησή τους. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται και το , πιο γνωστό, Ρεμπελιό των ποπολάρων (1628), το οποίο υποκινήθηκε από αστικά στρώματα αποκλεισμένα από την τοπική κοινότητα¹³⁴.

Οι αθεράπευτα αριστοκρατικοί βενετοί έβλεπαν με περιφρόνηση τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, όσους ασκούσαν δηλαδή τα «επαχθή», χειρωνακτικά επαγγέλματα. Αν και λάμβαναν κατά καιρούς μέτρα για την βελτίωση της ζωής στην ύπαιθρο, ο στόχος συνήθως περιοριζόταν στην αποφυγή τυχόν εξεγέρσεων και στον έλεγχο της αυξανόμενης δυσαρέσκειας. Το συντριπτικά πλειοψηφικό κομμάτι των ποπολάρων, σε αντίθεση με την αστική μειοψηφία, όχι μόνο δεν διέθετε ιδιαίτερο συμφέρον από την βενετική κυριαρχία αλλά κατά καιρούς έβλεπε με καλό μάτι το ενδεχόμενο μιας τουρκικής κατάκτησης. Αυτή η κατάσταση συνέβαλε αποφασιστικά στην οριστική απομάκρυνση των βενετών από την ηπειρωτική χώρα. Αν και δεν τάχθηκε ανοιχτά υπέρ των τούρκων, η αδιαφορία του εγχώριου πληθυσμού κατά τον τελευταίο βενετοτουρκικό πόλεμο κατέστησε την ανακατάληψη της Πελοποννήσου από τους Τούρκους πολύ εύκολη.

¹³⁴ Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, , «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις» ,ό.π, σ. 116.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Byzantina Symmeikta, 8, σ.83-133.

Byzantina Symmeikta, 12, 171-214.

Γάσπαρης Χαράλαμπος (1989). Οί επαγγελματίες τοῦ Χάνδακα κατὰ τὸν 14ο αἰώνα. Σχέσεις μὲ τὸν καταναλωτὴ καὶ τὸ κράτος.

—, (1998). *Μητροπολιτικὴ ἐξουσία καὶ ἀξιωματοῦχοι τῶν ἀποικιών: Ὁ καπιτάνος Κρήτης (14ος-15ος αἰ.)*.

—, *Ἡ Γαύδος καὶ τὸ βενετικὸ ἐνδιαφέρον τὸ 13^ο αἰώνα*.

Διαλέτη Ανδρονίκη, «Κυβερνῶντες καὶ κυβερνῶμενοι: ἰδεολογία, πολιτικὴ ἰσχὺς καὶ κοινωνικὲς ἱεραρχίες στὴ μητρόπολη καὶ στὴν αυτοκρατορία», στο, Νερίνα

Θεοτόκης Μ. Σπυρίδων, «Θεσπίσματα τῆς βενετικῆς γεροῦσίας 1281-1385», στο, *Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας*, τόμος Β – τεύχος Ι, Γραφεῖον δημοσιευμάτων ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις, 1936.

Καιροφύλας Κώστας, *Ἱστορικαὶ Σελίδες Τήνου - Φραγκοκρατία, Βενετοκρατία, Τουρκοκρατία 1207-1821*, Ἐκδότης Ἰωάννης Δ. Κολλάρος & Σία, Ἀθήναι, 1930.

Κισεόγλου-Ελένη Μαργαριτούλη (ἐπιμ), *Ἱστορία τῆς Βενετίας καὶ τῆς βενετικῆς αυτοκρατορίας, 11^{ος}-18^{ος} αἰ. Κοινωνία, Οἰκονομία, Πολιτισμός*, ΣΕΑΒ, 2015, σ. 74-110.

Κονδύλης Θάνος, *Τὸ Ναύπλιο καὶ ἡ Βενετία (1388-1540)*, Ἐκδόσεις Ἰαμβός, Ἀθήνα, 2005.

Κουμανοῦδη Μαρίνα, *Στρατιωτικοποιώντας τὸ Κράτος τῆς Θάλασσας:*

Ὁ προνοητὴς καὶ καπιτάνος τῆς Μεθώνης (15ος αἰ.).

Λούντζης Ερμάννος, *Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἐπτανήσου ἐπὶ ἐνετῶν*, Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδέλφειας, Ἐν Ἀθήναις, 1856, σ.2-5-Γασπαρινάτος Γ. Σπύρος, *Ἡ Βενετοκρατία στα νησιά τοῦ Ἰονίου πελάγους*, Ἀθήνα, 2009.

Μαλτέζου Χρύσα (1979). Οἱ ἱστορικὲς περιπέτειες τῆς Κορίνθου στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα. Byzantina Symmeikta, 3, σ.29-51.

Μοσχονάς Νίκος (1970). Τοπικὸν Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κεφαλληνίας. Ἔργασίαι ταξινομήσεως καὶ ἀρχειοθετήσεως (21 Ἰουλίου ἕως 31 Αὐγούστου 1970). Byzantina Symmeikta, 2, 459-501.

Michela Dal Borgo, «Ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι στὴ βενετικὴ Ρωμανία (σχεδιάγραμμα)» μετάφραση Ἀμαλία Κολώνια, στο, Δέσποινα Βλάσση-Αγγελικὴ

Nanetti Andrea, *Η ενετική περίοδος στην ιστορία της νότιας Μεσσηνίας (1207-1500) και (1685-1715)*, Πρακτικά δ' συνεδρίου μεσσηνιακών σπουδών (Καλαμάτα 8-10 Οκτωβρίου 2010), Ανάτυπον, Αθήναι, 2014.

Νικολάου Β. Γιώργος, *Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στον ελληνικό κόσμο κατά τα νεώτερα χρόνια: η περίπτωση της Πελοποννήσου (1685-1715)*.

Πανοπούλου Αγγελική, «Οι βενετοί και η ελληνική πραγματικότητα: Διοικητική, εκκλησιαστική, οικονομική οργάνωση», στο, Κωνσταντίνος Στάικος (επιμ), *Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού, Αρχειακά τεκμήρια*, Ίδρυμα ελληνικού πολιτισμού, 1993, σ.277-370.

Παπαδάκη Ασπασία, *Αξιώματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16ο και 17ο αιώνα*, *Κρητικά Χρονικά* 26 (1986), 99-136.

Παπαδιά-Λάλα Αναστασία, Τσικνάκης Κώστας (επιμ), *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την διάρκεια της βενετοκρατίας (13ος - 18ος αιώνας) Μια συνθετική προσέγγιση*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2008.

—, «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις», στο, Δέσποινα Βλάσση-Αγγελική Πλουμίδης Γεώργιος, *Η βενετοκρατία στην ελληνική μεσόγειο*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, β' έκδοση, Ιωάννινα, 1993.

Τζαβάρα (επίμ), *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας,² τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010 τομ Α', σ.105-130.

—, «Κοινοτικοί Θεσμοί, Συλλογικότητες και ιδεολογικοί προσανατολισμοί στον Ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας.» στο, *Πολιτικοί προσανατολισμοί του νέου ελληνισμού όψεις των πολιτικών προσανατολισμών του νέου ελληνισμού*, Ίδρυμα της Βουλής των ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και την δημοκρατία, Αθήνα, 2011, σελ. 15-32.

Πίνδη. Α. Α, *Ο θεσμός του βενετού βάλου στην Οθωμανική αυτοκρατορία και οι βενετοτουρκικοί πόλεμοι (15^{ος}-18^{ος} αι.)*, Πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη, 2007.

Τακτικός. Θ Σπύρος, *Δημόσιες οικονομικές υπηρεσίες στην Πελοπόννησο κατά τη Β βενετοκρατία (1689-1715). Οργάνωση και λειτουργία*.

Τζαβάρα (επίμ), *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας,² τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010 τομ Α', σ. 73-81.

— , «Διοικητική διάρθρωση της μητρόπολης», στο, *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2 τόμοι, Αθήνα-Βενετία, 2010, том Β', σ. 757-765.

Ξενόγλωσση

Byzantina Symmeikta. 16.

Coureas Nicholas. (2008). *Cyprus and Euboea in the mid-Fourteenth Century*.

MagLaque Erin, *Humanism and Colonial Governance in the Venetian Agean: The Case of Giovanni Bembo*, *Journal of early modern history* 19 (2015) 45-70.

Miller William, *The latins in the Levant a history of Frankish Greece(1204-1566)*, E.P Dutton and Company, New York, 1908.